

SÁVOLY MÁRIA

A GÖRÖGORSZÁG ELLENI OLASZ AGRESSZIÓ ELŐZMÉNYEI ÉS LEFOLYÁSA 1940 NYARÁTÓL DECEMBER VÉGÉIG

Az agresszió előzményei az olasz nagyhatalmi törekvések tükrében

Itália Görögország elleni fellépése 1940 őszen-telén, bár az addigi fasiszta külpolitikával s a második világháború eseményeivel szerves összefüggésben állt, ugyanakkor önmagában is szintézise, szinte jelképe az olasz fasizmus ellentmondásokkal terhelt rendszerének, mely az ország második világháborúba történt bekapcsolódásával végleg válságba jutott.

Az 1940 tavaszán elért nyugati német győzelmek, majd a Maginot-vonal összeomlása végleg arra az elhatározásra birták Mussolinit, hogy a hadbalépéssel nem szimpatizáló körök ellenállását legyőzve, az addigi „nem hadviselő” állapotot a háborúba Németország oldalán történő belépéssel váltsa fel. A háborút ellenző köröket képviselte a király, a monarchiához lojális tisztikar, a piemonti, római arisztokrácia, mely 1870-től az egyesített Itália politikai vezetésének oroszlánrészét foglalta le magának, nemkülönben a burzsoázia azon része, mely a német orientáció helyett (esetleg mellett) a nyugati hatalmakkal, az USA-val kívánta politikai, gazdasági pozícióit megszilárdítani, s az 1939-ben kirobbant konfliktusnak sem harci résztvevője, inkább gazdasági haszonélvezője kívánt lenni. Nézeteik természetesen minden viszonylatban az olasz nagyhatalmi törekvéseket képviselték. 1940 tavaszán viszont a fent említett német győzelmek hatására Mussolini vonalvezetéséhez csatlakozva, fenntartásokkal bár, de a tengelypolitika hívévé szegődtek, elhanyagolva az olasz nép, a közvélemény még az első világháború óta élő németellenességét.

A Duce elhatározásában nagy mértékben közrejátszott aggodalma. Nyugtalanította a gondolat, hogy áldozatok nélkül Itália nem kapná meg hön öhajtott irányító szerepét az európai „új rend” kialakításában, illetve, hogy revíziós céljait nem valósíthatja meg, s félt — bár eléggé indokolatlanul —, hogy Németország, győzelme után, retorziót alkalmazna a német szövetségest mindkét háborúban „eláruló” Itáliával szemben. Ugyanakkor közismert az is, hogy Hitler hatalomra lépésétől kezdve mindvégig fenntartásai, nemegyszer ellentétei voltak a náci Németországgal szemben. Az olasz presztizst és a tényleges nagyhatalmi pozíciókat látta veszélyeztetve, ha Itália Németország függvényeként vesz részt a hadműveletekben. E ténykomplexumból született meg az ún. *párhuzamos háború* elve, mely az olasz külpolitika önálló aspirációit, birodalmi törekvéseit volt hivatva kifejezésre juttatni.¹

¹ A párhuzamos háború azt jelentette, hogy míg Németország az európai hadszíntéren, addig Itália a Mediterráneum térségében „védi” a tengely pozícióit. A két fasiszta hatalom hadműveleteit eredetileg nem is szándékozták összehangolni. A terv ellen Németország sem emelt kifogást, hiszen így remélte, hogy az olaszok nem „zavarják meg” nyugati hadműveleteit.

Mivel a hadbalépés az ország valós gazdasági, politikai adottságaihoz képest aránytalanul nagy célkitűzések eléréséért történt, s a felelős körök a reális nemzetközi erőviszonyokat helytelenül mérték fel, e torzulások hamarosan éles antagonizmust teremtettek az olasz bel- és külpolitika minden területén. Elsősorban itt volt a Franciaország elleni háború, melyben csak nagyon kétes értékű, győzelemnek alig nevezhető eredményt tudtak elérni.² Hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a brit birodalom, amely ellen Itália főleg a Földközi-tenger térségében vette föl a harcot, sem omlik össze egyik napról a másikra. A gyors és döntő győzelem, amelyet Mussolini hadbalépésük egyik fő feltételeként jelölt meg, nem következett be. Részszikerek születtek Kelet- és Észak-Afrikában, a felületes szemlélő előtt imponáló eredménnyel, amelyet viszont csak az tett lehetővé, hogy az említett térségben a háború elején csekély számú brit haderő tartózkodott.³ Nagy-Britannia továbbra is tartotta pozícióit a Földközi-tengeren. E stratégiai konstrukción az olasz haderő itt-ott rést üthetett, de alapjaiban nem ingathatta meg. Az olasz gazdasági élet labilitása, ennek alapján a hadsereg felkészületlen állapota, a maga leplezetlen valóságában mutatkozott meg. Elmaradtak az olyan átütő sikerek, amelyek az olasz presztizst szolgálták volna a tengelyen belül. A kezdeményezést, a primátust még mindig a német hadsereg tartotta kezében.

Ilyen körülmények között merült fel a gondolat, hogy a kelet felé törő német expanzió ellensúlyozásaként, illetve tengelyen belüli szerepüket hangsúlyozva erősítsék meg az olasz fasizmus pozícióit a Balkánon, s így vált újból aktuálissá az olasz külpolitika régóta melengedett terve: egy Jugoszlávia, illetve Görögország elleni támadó fellépés gondolata. A tervet elsősorban a Palazze Chigi, illetve Ciano gróf és közvetlen környezete favorizálta. Az uralkodóház a kérdésben a passzív szemlélő álláspontjára helyezkedett, egyik hatalmi csoport felé sem akarta nyíltan elkötelezni magát. A hadsereg vezérkarának véleménye megoszlott: míg egyesek, főleg Ciano hívei, a minél hamarabbi fegyveres beavatkozás mellett kardoskodtak, addig a monarchiabarát csoport, Badoglióval az élen, egy megfontolt, komótos előkészítést javasolt, azzal a többé-kevésbé titkos reménnyel, hogy közben hátha nem is kerül majd sor az akcióra. Meggyőződésük volt, hogy az olasz hadsereg több fronton, elégtelen főlszerelése miatt, nem tud egyszerre sikeresen harcolni. A korábban említett háborúellenes körök közül viszont az északi finánciókések, az arisztokrácia tekintélyes része, nyílt vagy burkolt formában támogatta, de mindenképpen szimpátiával kísérte a kibontakozó balkáni akciótervet. Ez utóbbiak, élükön a külügyminiszterrel, Mussolini politikáját túlságosan merevnek tartották. Véleményük szerint a nyugati demokráciákkal való gazdasági kapcsolatok és az Itália „érdekeit” (ti. expanzív érdekek, elsősorban a földközi-tengeri hegemon hatalom) szolgáló lavirozó külpolitikával (lavírozás Közép-, Kelet- és Nyugat-Európa, a Balkán- és Nyugat-Európa, a nyugati hatalmak között egyaránt, beleértve *Németországot* is!), mint az egyedül megfelelő eszközzel, a Duce adós maradt. A közismert Mussolini—Ciano ellentét valójában ebben rejlett, nem pedig a történelmi köztudatban rosszul rögződött, illetve a fentieket vulgarizáló megállapításban, hogy ti. Ciano németellenes, Mussolini pedig németbarát volt. Az após és vő közötti tagadhatatlan ellentét ugyanakkor nem volt antagonisztikus, hiszen mindketten a fasiszta Itália nagyhatalmi, agresszív céljait szolgálták, legfőljebb az ahhoz vezető utat képzelték másképp. Vizsgált kérdésünkben is tévedés lenne tehát egyúttal azt állítani, hogy Mussolini a Görögország, illetve Jugoszlávia elleni

² А. А. Громыко—Б. Н. Пономарев: История внешней политики СССР 1917—1945. Москва, 1976. п. 416. (Под редакцией)

³ Világtörténet. (Szerk. V. V. Kuraszov, A. M. Nyekrics) X. k. Budapest, 1966. 46. o.

akcióit helytelenítette. Legfőljebb Cianóéknál óvatosabban, egyik szemét mindig az acélpaktumon tartva kívánta az olasz érdekeket érvényesíteni a Földközi-tenger keleti medencéjében. Maga a tény azonban, hogy a külügyminiszter és munkatársai rendkívül dinamikusan vették kézbe a levantei olasz törekvések érvényre juttatását, mindenesetre azt a látszatot keltette, mintha a kibontakozó irányvonal kizárólagosan a Palazzo Chigi sajátja lenne, szemben a Palazzo Veneziaával.

A Palazzo Chigi Balkánnal kapcsolatos tervének kivitelezése azonban korántsem bizonyult egyszerű feladatnak, különösen a politikai, diplomáciai szempontok okoztak gondot. Németország a nyugati hadjárat és a már tervezett Szovjetunió elleni támadás idején még nem akarta, hogy a Balkán-félsziget hadszínterré változzon. Részben nem szerette volna, ha a háború folytatásához szükséges nyersanyagok szállítási útját megzavarják, részben mert úgy látta, hogy egyelőre fegyveres beavatkozás nélkül is biztosítja pozícióit Délkelet-Európában, egyrészt a már néhány éve megalapozott gazdasági behatolása útján, másrészt e szektor államainak revíziós törekvéseit kihasználó diplomáciai praktikáinak segítségével. Hitler a német vezetőkkel egyetértésben többször Mussolini és Ciano tudomására hozta, hogy nem tartja alkalmasnak az időt a balkáni status quo megváltoztatására.⁴

Mussolini a maga részéről szintén inkább diplomáciai úton akarta a dunai—balkáni államokat érdekszférájába vonni, részben azok egymással szembeni, részben — mint Jugoszlávia esetében — az államokon belüli ellentétekre építve.

Hogy pontos képet nyerjünk a Görögország ellen 1940 nyarán meginduló agresszív olasz politikáról, amely október végén az ország elleni fegyveres fellépésben csúcsonyult ki, érdemben kell foglalkoznunk az agresszió előzményeivel, illetve korábbi agressziós kísérleteikkel, olasz és nemzetközi vonatkozásokban egyaránt.

Az olasz imperializmussal egyidős balkáni agressziós tervek erőteljes föléledésére az 1938-as müncheni értekezlet, majd Csehszlovákia földarabolása után került sor, amikor Itália a közép-, kelet-európai német térnyerés ellensúlyozásaként 1939 áprilisában bekebelezte Albániát. Az ország földrajzi helyzete miatt alkalmasnak bizonyult arra is, hogy hídfőállás lehessen Itália további balkáni, sőt úgynevezett levantei aspirációinak realizálásához. A tengelyhatalmak fokozódó térnyerése viszont a nyugati demokráciákat arra a belátásra indította, hogy be nem avatkozási politikájukat részben módosítsák, s így került sor arra, hogy Anglia és Franciaország garanciát vállalt német, olasz agresszió esetén több európai állam megsegítésére. E garanciavállalások közt szerepelt az április 13-án Görögországnak és Romániának, májusban pedig Törökországnak adott ígéret.

Ugyanakkor a balkáni államok is igyekeztek kialakítani együttes védelmi rendszerüket. A második világháborúval szemben elvileg sikerült közös platformra helyezkedniük.⁵ A gyakorlatban azonban már több vitás kérdés merült föl. Románia, Jugoszlávia, Görögország és Törökország 1934 elejétől a balkáni szövetségbe tömörültek, amelynek fő célja eredetileg a francia külpolitika egyik alapelveinek, a balkáni status quónak megőrzése lett volna, viszont az államok közti területi, politikai ellentétek eleve lehetetlenné tették a zavartalan együttműködést. Ugyanez jellemezte a nyugati, illetve a tengelyhatalmakhoz való

⁴ Documenti diplomatici italiani (a továbbiakban — D. D. I.) Róma, MCMLIV. IX. ser. III. vol. 252. sz. (Attolico berlini olasz követ Cianóhoz) 208—209. o.; Uo. III. vol. 492. sz. (Hitler Mussolinéhoz) 415—423. o.; IV. vol. 188. sz. (Attolico Cianóhoz) 156—157. o.; 190. sz. (Mackensen római német követ Mussolinéhoz) 158—160. o.; V. vol. 160. sz. (Alfieri berlini olasz követ Cianóhoz) 147—150. o.

⁵ D. D. I. IX. ser. I. vol. 37. sz. (Grazzi athéni olasz követ jelentése Cianóhoz). 22. o.

bonyolult kapcsolataikat is. A balkáni államok egymással szembeni intranzigenciáját nagyban kiegészítették a bolgár s közvetve a magyar revíziós törekvések is.⁶

Az olasz fasiszták ezen ellentétekkel operálva könnyen készíthették elő expanziós lépéseiket.

A második világháború kitörésének időszakában Itália Görögországgal szemben egyformán mérlegre tette egy fegyveres, de egy békés úton történő behatolás alternatíváját is.

Már 1939. augusztus 16-án elrendelték a vezérkarnak egy Görögország elleni hadjárat előkészítését. Badoglio tábornok az olasz vezérkar főnökeit másnap utasította a haditerv kidolgozására, amelyet Guzzoni, Geloso és Pariani tábornokok készítettek el.⁷ Szeptemberre azonban a békés megoldás javára billent a mérleg. Részben mert a kidolgozott haditerv realizálását lehetetlennek tartották 1940 tavasza előtt, részben mert Mussolini a felzaklatott nemzetközi viszonyokat figyelve azt képzelte, hogy talán fölösleges áldozatok nélkül is könnyen érdekkörükbe vonhatják a Balkán déli részét. Néhány hónapos enyhülési politika következett be a görög—olasz kapcsolatokban,⁸ sőt a Palazzo Chigi további engedményekre is hajlandó volt. Kijelentették, hogy szóba jöhet a két ország között 1928-ban megkötött s éppen az adott időszakban lejáró barátsági, békéltetési és döntőbíróági szerződés meghosszabbítása.⁹

A görög—olasz enyhülést érthető megalégedéssel nyugtázta Anglia,¹⁰ a környező balkáni államok, köztük elsősorban Jugoszlávia.¹¹

Maga a Metaxasz tábornok által vezetett görög kormány az elért enyhüléssel nemcsak külpolitikailag szerette volna az ország helyzetét megszilárdítani, hanem az országon belüli, szélsőjobboldali, reakciós monarchofasiszta rendszerével szemben álló tekintélyes ellenzékét is le akarta szerelni. Mivel azonban a baloldali erőket, a néptömegeket brutálisan kiszorították a hatalomból, a tömegbázis nélküli politikai vákuumban egyedül diplomáciai manőverekkel nem tudták átvészelni a konfliktust. Metaxasz ugyanis, miután úgy érezte, konszolidálta a görög bel- és külpolitikát s ezzel elérte célját, további lépésekre nem volt hajlandó, vagyis az 1928-as paktum meghosszabbítását már óvatosan kezelte.

A Palazzo Chigi, nyomban élve a lehetőséggel, a görögök szemére vetette, hogy nem fogadták el a „barátilag” nyújtott olasz jobbot, míg ellenben tavasszal az angol, francia garanciát igen. Az olasz külügyminisztérium görögellenes históriája magasra csapott. Ugyanakkor a viszonylagos enyhülést más motívumok is megzavarták. 1939 késő ősztől egyre gyakrabban érkeztek a diplomáciai, katonai jelentések, hogy a nyugati hatalmak angol katonai erőket, illetve Weygand francia tábornok alakulatait a Földközi-tenger keleti medencéjében vonják össze, hogy aztán a Balkánon, Szalonikinél vagy máshol, frontot nyissanak a tengelyhatalmak ellen. Olyan meg nem erősített hírek is születtek, hogy Weygand Romániába, majd Görögországba érkezett.¹²

Közben az angol flotta egy részét, a nemzetközi események hatására — hogy a birodalom pozícióit védje — valóban összevonták a Földközi-tenger keleti

6 Uo. II. vol. 221. sz. (Talamo szófia-i olasz követ jelentése Cianóhoz) 176—177. o.; Uo. 248. sz. (Ciano, Attolico berlini olasz követhez) 209. o.; 267. sz. (Talamo jelentése Cianóhoz) 230. o.; 238. sz. (De Peppo ankarai olasz követ Cianóhoz) 245—246. o.; 307. sz. (Von Mackensen római német követ Cianóhoz) 258—259. o.; 328. sz. (Attolico Cianóhoz) 270. o.; 335. sz. (Guariglia párizsi olasz követ Cianóhoz) 276. o.

7 E. *Faldella*: *L'Italia e la seconda guerra mondiale* (Ed. Capelli) Róma, 1960. 251. o.

8 E. *Grazzi*: *Il principio della fine*. Róma, 1945. 63—70. o.

9 Uo.

10 D. D. I. IX. ser. II. vol. 121. sz. (Bastianini londoni olasz követ Cianóhoz) 87—90. o.

11 Uo. I. vol. 372. sz. (Indelli belgrádi olasz követ Cianóhoz) 227. o.

12 E. *Grazzi*: i. m. 87. o.; D. D. I. IX. ser. I. vol. 148. sz. (Vinci budapesti olasz követ Cianóhoz) 89. o.; Uo. I. vol. 168. sz. (Vinci Cianóhoz) 103—104. o.

medencéjében. A Palazzo Chigi újból tiltakozások özönével árasztotta el a görög kormányt, mondván, hogy a semleges magatartással összeegyeztethetetlen, ha felségvizeire engedi az angol tengerészeti erőt.¹³

A már-már robbanásig feszült viszony a balkáni tűzfészek fellobbanásával járhatott, így Németország erőlesen állította le Ciano minisztériumának ügybuzgó köreit. A Wilhelmstrasse reális veszélyt látott egyrészt az 1939 őszi Ankarában megkötött török—angol—francia hármasszerződésben, amely a korábbi garancianyújtás kibővítését jelentette, s amelyet 1940. január 8-án gazdasági, pénzügyi szerződés egészített ki.¹⁴ Berlin, amely az őszi görög—olasz enyhüléssel azt hihette, hogy Görögországot a tengely hatókörébe vonva matot adhat az ankarai paktumnak,¹⁵ az olasz agresszió föléledésével halomra látta dőlni e tervét. Másrészt az 1940 februárjában összeülő balkáni konferencia is lekötötte figyelmét.¹⁶ Végül a Weygand közel-keleti szervező útjáról érkező hírek csak megerősítették abbéli feltételezésüket, hogy egy meggondolatlan lépés mozgásba hozhatja a közel-keleti angol—francia erőket. Róma tehát, amelyet a német figyelmeztetésen kívül az angol—francia—török hármasszerződés¹⁷ s Weygand további akciói¹⁸ szintén óvatosságra intettek, *látszólag visszavonult*, de a német közbelépés egyúttal még jobban megerősítette szándékát, hogy pozícióit kiszélesítse és megszilárdítsa a Balkánon. Ezért tehát míg görögországi terveit ideiglenesen hátrább tolta, megpróbálta Jugoszlávia elleni politikáját erősíteni. Körülbelül azt a politikát szerették volna Jugoszlávia esetében megismételni, amit Németország tett Csehszlovákiával. Így élénk figyelemmel kísérték a jugoszláv belpolitikai helyzetet,¹⁹ szorosán együttműködtek Paveliccsel, s terveket szőttek egy horvátországi fegyveres felkelés kirobbantására, majd az azt követő időszakra vonatkozóan, amikor horvát—olasz, montenegrói—olasz perszonáluniók keretében került volna uralmuk alá a délszláv állam jó része.²⁰ Terveiket a magyar, bolgár revíziós törekvésekkel kombinálták.

Ezért is lett a Palazzo Chigi rendkívül nyugtalan, amikor Jugoszlávia és a Szovjetunió között 1940 áprilisában kereskedelmi kapcsolatok felvételére tárgyalások indultak.²¹ Félték, hogy a kereskedelmi kapcsolatok megszilárdulása a két ország közti politikai kapcsolatok kiszélesedéséhez vezet.²² Aggodalmuk nem volt alaptalan, hiszen Jugoszlávia egyes köreinek, főleg a szerb közvélemény hagyományos „orosz szimpátiájára” támaszkodva, valóban volt olyan szándéka, hogy a Szovjetunióhoz történő közeledéssel is lazítsák a hivatalos vonalvezetés tengelybarát tendenciáit s egyúttal a tengely szorító gyűrűjét.

Így tehát a bomlási folyamat gyorsítására Itália egyre erőteljesebben fokozta provokatív akcióit Jugoszláviában. Smilianics külügyminiszter többször nyíltan kijelentette Mameli olasz követnek, hogy Jugoszlávia erősen tart egy olasz támadástól.²³

Az európai hatalmak is csaknem biztosra vették az olasz beavatkozást. Hogy

13 E. Grazi: i. m. 83—84. o.

14 D. D. I. IX. ser. III. vol. 155. sz. (Bastianini londoni olasz követ Cianóhoz) 132—133. o.

15 Uo. II. vol. 105. sz. (Attolico berlini olasz követ Cianóhoz) 73—74. o.

16 Uo. III. vol. 239. sz. (Indelli belgrádi olasz követ Cianóhoz) 199—200. o.; 251. sz. (Attolico berlini olasz követ Cianóhoz) 207—208. o.; 262. sz. (Attolico Cianóhoz) 225—226. o.

17 D. D. I. IX. ser. II. vol. 42. sz. (Vinci budapesti követ Cianóhoz) 30. o.; 260. sz. (Buti, a Földközi-tengeri Ügyek Osztályának vezetője Cianóhoz) 52—53. o.

18 Uo. IX. ser. III. vol. 260. sz. (Zavattari ankarai olasz katonai attasé Soddu hadügyi államtitkárhoz) 223—224. o.

19 Uo. IV. vol. 182. sz. (Mameli belgrádi olasz követ Cianóhoz) 149—150. o.

20 Uo. 194. sz. (Ghigi bukaresti olasz követ Cianóhoz) 162—163. o.; 848. sz. (A Horvát Nemzeti Tanács Cianóhoz) 631—632. o.

21 Uo. 110. sz. (Mameli belgrádi olasz követ Cianóhoz) 83. o.; 145. sz. (Mascia moszkvai olasz ügyvivő Cianóhoz) 115. o.

22 Uo. 183. sz. (Mameli Cianóhoz) 150. o.; 341. sz. (Mascia Cianóhoz) 271. o.; 406. sz. (Mascia Cianóhoz) 338—340. o.

23 Uo. 103. sz. (Mameli Cianóhoz) 79. o.; 420. sz. (Mameli Cianóhoz) 352—353. o.

az akcióra komolyan gondoltak az olasz fasiszta vezetők, azt az is bizonyítja, hogy Németország beleegyezését is meg akarták nyerni.²⁴

Németország azonban, ha lehet, még határozottabban állította le az olasz terveket, különösen a Franciaország elleni támadás küszöbén.

Háborúba lépésük idejére az olasz fasiszta kormányon belül Mussolini és Ciano eltérő politikai eszközei igen érzékelhetőkké váltak. Míg Mussolini Berlinnel szemben szinte túlzottan óvatos politikába kezdett, addig Ciano és közvetlen környezete éppen ellenkezőleg, elkezdte merész hazárdjátékát Berlin és a nyugati hatalmak között, sokszor a hátuk mögött, hogy mindkettő rovására önálló diplomáciai, s ha kell, katonai akciókkal teremtsen meg a rég óhajtott balkáni hegemon hatalmat. Ciano az olasz hadbalépés idején például egy kétfrontos háború tervét melengette. Franciaországgal egyidőben Albániából Görögország ellen is támadást akart indíttatni.²⁵ Mivel azonban a vállalkozás kimenetele eléggé bizonytalannak tűnt, látszólag Mussolini óvatosabb vonalvezetéséhez csatlakozva, egyelőre nem tartotta előtérben a Jugoszláviára, Görögországra vonatkozó terveit, anélkül azonban, hogy egy pillanatra is feladta volna azokat. A látszat kedvéért még arra is hajlandó volt, hogy Jugoszlávia felé békülékeny arcot mutasson. Naplójának 1940. május 29-i följegyzése szerint azt tanácsolta Mussolininak: „... biztosítsuk ünnepélyesen Jugoszlávia semlegességét; hiszen semmilyen érdekünk nem fűződik a balkáni helyzet felzavarásához: a győztes háború végén úgyis mindent megkaphatunk.” Itt még bízott abban, hogy a Franciaország elleni offenzívát siker koronázza. Amikor azonban nyilvánvalóvá vált, hogy Franciaországot Németország győzte le, s a vichy-i kormányt a maga oldalán lekötöni akaró Hitler nem támogatja a Franciaországgal szemben támasztott olasz követeléseket, Ciano és legközvetlenebb munkatársai figyelme ismét erőteljesen Jugoszlávia és Görögország felé fordult. Figyelemre méltó azonban, hogy ekkorra a Görögország elleni támadás terve a Jugoszlávia elleninél sokkal hangsúlyozottabban szerepelt. Felvetődik a kérdés, milyen megfontolások készítették Cianót, hogy az akkurátusan előkészített, Jugoszlávia elleni akcióját a görögországi mögé helyezze?

Nem állíthatjuk egyértelműen, hogy egy német fegyveres beavatkozástól való félelem tartotta volna vissza. Nagyon kicsi esély volt arra, hogy az Anglia elleni háború küszöbén Németország aktív fellépésére kerüljön sor Közép-, Kelet-Európában. Inkább abban kell az okot keresnünk, hogy egyrészt a fasiszta vezetők maguk is megtorpantak a jugoszláv állam szétrobbantását eredményező túlságosan sokrétű feladat előtt. A horvát szeparatista mozgalom — amelyre elsősorban építették terveiket — sem támogatta egyértelműen az olasz törekvéseket. Pavelics és az usztasa mozgalom más exponensei Itália mellett, ha kellett ellene, a hitleri Németország felé is tájékozódtak. Dalmácia, Szlovénia jó részének hovatartozása szintén ütközőpontja volt az olasz és horvát nacionalista célkitűzéseknek. A Jugoszláviával kapcsolatos problémák között volt még Montenegro kérdése, ahol a Savoia-i dinasztiával kialakítandó perszonálunió a gyakorlatban szintén nem bizonyult olyan egyszerűnek, mint ahogy elméletben látszott. S itt volt végül, de nem utolsósorban a magyar—jugoszláv, bolgár—jugoszláv, román—jugoszláv revíziós igények labirintusa. A fentiek megoldásához Itália érezte, hogy nem rendelkezik megnyugtató belső erőforrásokkal s nem álltak mögötte hadi eredmények, amelyek nemzetközileg is szavatolták volna egy ilyen komplex vállalkozás sikerét.

A Görögország elleni agresszió simább ügynek látszott. (Ezzel egy pillanatra

²⁴ Uo. 591. sz. (Ciano Alfieri berlini olasz követnek) 465. o.

²⁵ E. Faldella: i. m. 252. o.

sem állítjuk, ahogy az események később igazolták, hogy valóban sima ügy lett volna.) Ráadásul úgy gondolták, hogy Görögország birtokában második etapként „elintézhetik” a jugoszláv kérdést is, a győztes hadjárat után nagyobb eséllyel. Másrészt ne felejtjük el, hogy a Palazzo Chigi a balkáni akciót azért tartotta fontosnak, hogy a Földközi-tengerről, elsősorban keleti medencéjéből s Afrika északi, északkeleti részéből az angolokat kiszorítsa. Hiszen éppen ezt volt hivatva szolgálni a párhuzamos háború koncepciója is. E tervhez pedig stratégiaileg elsősorban Görögország birtoklása kellett. A kontinentális görög területek birtokában könnyebb feladatnak látszott a környező szigetek okkupációja. (A szigetek közül 1912 óta Itália már amúgy is kiterjesztette kezét a Dodekaneszoszra.) Innen kiindulva két hatalmas légi, tengerészeti támaszpontrendszer akartak kiépíteni: a görög-krétai-égeit és a jóni-szicíliai-líbiait. A két rendszer két-két „háromszögben” elhelyezkedő központra támaszkodott volna. Az első a Pireusz, Lerosz-sziget és a krétai Suda-öböl „háromszögére”, a második a Taranto, Tripolisz, Tobrukira. E támaszpontrendszer éltető eleme Kréta kellett, hogy legyen.²⁶ Görögország tehát a párhuzamos háború sikerének kulcsa lett.

A görögellenes provokáció föléledése 1940 nyaratól

Június végén újból, most már végzetesen útjára indult a Görögország elleni olasz agresszió. A provokáció tárgya a régi volt: római hírközlés jelezte az athéni olasz tengerészeti attasénak, hogy a görög felségvizeken angol hadihajóegységek tartózkodnak, s a görög kikötőket hadibázisként használják. Hogy a vád megfelelt-e a valóságnak, annak megállapítása utólag elég nehéz. Tény, hogy terhelő dokumentumok nem voltak.²⁷ Az olaszok csak „megfigyeléseikre” hivatkoztak, amelyek viszont eleve sok félreértésre adhattak alkalmat, s autentikus eredetük is kifogásolható volt.

Tárgyilagosan vizsgálva a körülményeket, feltételezhető, hogy egy-egy görög szigeten, illetve kikötőben angol hajók eltöltötték hosszabb-rövidebb időt javításra, üzemanyagfelvételre. Hiszen tulajdonképpen Anglia erre törekedett is, mivel a Mediterráneum keleti térségét, Afrika északi, északkeleti zónáját kizárólagosan a magáénak akarta. A nyugati hatalmak tengely elleni háborújában az említett térség az utánpótlás és a korábbi gyarmati pozíciók fenntartása érdekében szükséges volt. Ahogy Itália központi kérdésnek tekintette a görög-krétai-égei támaszpontrendszer fölötti uralmat, úgy természetesen Anglia számára éppen olyan becses volt e szféra. Anélkül, hogy a területen egy konfliktus kirobbantását mindenáron szorgalmazta volna, a brit vezetés a lassú átszivárgás, a szinte észrevehetetlen ellenőrzés kiterjesztésének taktikájához folyamodott.²⁸ Így tehát, s ezt kell hangsúlyozni, ebben az időben még nem lehetett szó állandó s olyan fölszereltségű hadibázisokról, „Itália elleni támaszpontokról”, vagy angol hadihajók sokaságáról a görög vizeken, ahogy azt az olasz provokátorok állították. 1940 folyamán Anglia még viszonylagos fölszereltsége mellett sem engedhette meg, hogy nyomós ok híján újabb hadszíntereket nyisson.²⁹

²⁶ G. Gigli: La seconda guerra mondiale. Bari, 1951. 151–155. o.

²⁷ Igaz, hogy a franciaországi La Charité városka vasútállomásán a németek találtak bizonyos, Görögországra nézve „kompromittáló” iratokat, de ezeket a huszadrangú és kétes értékű följegyzéseket csak 1941. június 19-én hozták nyilvánosságra. Itália tehát 1940 nyarán nem tudhatta róluk, nem is említik sehol a görög háború kirobbantása előtt, pedig nyilván felhasználták volna „bizonyítékként” Görögország ellen. Ezen iratokat inkább Németország kamatoztatta 1941-es tavaszi hadjáratához. (E. Grazi: i. m. 114. o.)

²⁸ Winston S. Churchill: The Second World War. Vol. II. London, 1949. 472. o.

²⁹ Uo.

Athén az olasz provokáció elől igyekezett kitérni, ezért messzemenő engedményekre volt hajlandó. Metaxasz miniszterelnök egyre növekvő aggodalmának adott kifejezést Grazzi olasz követ előtt, egyben megismételte, hogy országa mindenképpen a semleges magatartással összeegyeztethető módon jár el. Hogy Itália meggyőződhesse arról, kész engedélyt adni az olasz követség illetékes munkatársainak és a katonai attasénak, hogy helyszíni szemlére „... bármely költségbe elmelessenek, amelyet szükségesnek tartanak”.

Am Róma ismételten ürügyeket keresett, amelyeket Görögország ellen használhatott fel. Önmagukban jelentéktelen vádokról volt szó, amelyek azonban szisztematikusan felépítve már elegendőek lehettek a provokációhoz. Törvényszerű eljárásukat szolgálta kétes ügynökeik egész garmada, akik a legképtelenebb információkat juttatták el a külügyminisztériumba. E „hírszerző” hálózat De Vecchinek, az „Égei területek kormányzójának” és Jacomoninak, az albániai olasz helytartónak kezében futott össze, akik Ciano kreatúrái voltak, s mindenben az ő kezére játszottak.

Augusztus 11-én az olasz rádió és sajtó újabb kampányt kezdett Görögország ellen. A vád ezúttal az volt, hogy Athén elnyomja a Csamuria területén élő albán nemzetiségi lakosságot, üldözi az albán hazafiakat. Csamuria hovatarozása az 1913-as balkáni háború óta vitatott volt, bár a görög politikai vezetés előtt korántsem elsődleges fontosságú. Fontosnak balkáni céljai szempontjából inkább Itália tartotta már a húszas években is. 1923-ban, a görök—török háború után, éppen a görög—albán határ kijelölésével kapcsolatban, egy homályos merényletre hivatkozva robbantotta ki Mussolini a korfui incidenst. Végül a terület 1926-ban mégis Görögországhoz került, Epeirosz tartomány északi részévé. A görög kormánynak az itt lakó albánokkal szemben folytatott nemzetiségi politikája természetesen nem volt kifogástalan, s az olasz kormány, kihasználva a helyzetet, az albán irredentizmus védnökének maszkjában lépett fel, ismét egy igen gyanús merénylet ürügyén.³⁰ Itália azonnal tiltakozó jegyzéket juttatott el a görög kormányhoz.³¹ Athén továbbra is kerülni akarta a súrlódási pontokat, s egy rendkívül mérsékelt hangú közleményben igyekezett a nemzetiségi politikáját ért vádakra megfelelni, s tisztázta, bár teljesen eredménytelenül, ama bizonyos „merénylet” körülményeit.³²

Még nem zárult le a csamuriai ügy, amikor feltehetően De Vecchi szervezésében³³ újabb incidens robbant ki. Augusztus 15-én Tenosz szigetnél ismeretlen tengeralattjáró elsüllyesztette a Helli nevű görög cirkálót. Itália igyekezett angol hajónak tulajdonítani az akciót, mondván, hogy Anglia viszályt akar szítani Görögország és Itália között, a lefolytatott vizsgálatok során azonban megállapították, hogy a kikötőfalban talált repeszdarabok olasz gyártmányú lövedékből származtak.³⁴

Metaxasz olasz fegyveres fellépéstől tartva magához hívatta Erbach herceget, Németország athéni követét és kérte: járjon közbe, hogy Berlin intse mérsékeltre az olasz kormányt. Ribbentrop Görögországnak adott válaszában Itália mellett foglalt állást, s utasította a görög kormányt: „... messzemenően vegye figyelembe Róma óhajait”.³⁵ Ezzel kifelé a tengely egységének látszatát óvta, másrészt azt igyekezett biztosítani, nehogy a görög fél robbantsa fel még idő előtt a balkáni puszkaporos hordót. Augusztus 17-én aztán az olasz követtel folytatott hosszú megbeszélése során Ribbentrop kategorikusan kijelentette,

30 D. D. I. IX. ser. V. vol. 386. sz. (Jacomoni Ciano-hoz) 372—373. o.

31 Uo. 429. sz. (Ciano, Politisz római görög követhoz) 411—413. o.

32 E. Grazzi: i. m. 150—165. o.

33 G. Ciano: *Diario (1939—1943)* Milano, 1963. Vol. I. 337. o.

34 E. Grazzi: i. m. 175—176. o.

35 Uo. 182. o.

hogy egy olasz akció veszélyeztetné a balkáni békét, amelynek fenntartása pedig a tengely „legfelsőbb érdeke”. Majd a továbbiakban azt fejtegette, hogy a tengelyhatalmak legfontosabb feladata az Anglia elleni fellépés, s Itália ebből az észak-afrikai fronton vegye ki részét.³⁶

Ciano azonban most már Ribbentrop legújabb vétója után sem mondott le tervéről, annál is inkább, mivel a Görögország elleni provokációra nyár óta nemcsak diplomáciai, hanem katonai területen is megtették az előkészületeket. Mint már említettük, az olasz vezérkar először 1939 augusztusában dolgozott ki egy Görögország elleni haditervet, amely készítőiről a Guzzoni—Geloso—Pariani terv elnevezést kapta. A terv Albániából kiindulva Szaloniki és Athén irányába történő támadással *egész Görögország* megszállását tűzte ki célul. Készítői a hadművelethez legalább 20 hadosztály erőt és három hónap előkészületi időt tartottak szükségesnek, hiszen a csapatokat, hadianyagot előbb át kellett szállítani Albániába, s ott az alakulatokat nemcsak a Görögország elleni hadműveletekhez, de — mindenre felkészülve — a jugoszláv határ védelmére is fel akarták állítani. E tervet aztán akkor, éppen nagyobb arányú felkészülési igénye miatt, félretették. 1940 júliusában, az agresszió föléledésével egyidőben, Ciano az albániai olasz haderők főparancsnokává bizalmi emberét, Visconti-Prasca tábornokot nevezte ki, egyúttal felszólította a vezérkart, hogy dolgozzon ki egy új tervet Csamuria, illetve Epeirosz tartomány — *tehát nem egész Görögország!* — megszállására. E haditerv, az úgynevezett *G-terv*, célul tűzte ki a Jóni-szigetek, illetve a görög területeknek az Arta folyó vonaláig történő okkupációját. E változat lebonyolításához tíz hadosztály részvételét tartották szükségesnek, ebből három hadosztályt az albán—jugoszláv határ biztosítására, egyet pedig tartalékba helyeztek volna. A terv sikeres végrehajtásához azonban az olasz vezérkar két feltételt fűzött. Az egyik, hogy az akciót villámháborúként kell végrehajtani, a másik, hogy az akcióhoz nyerjék meg Bulgáriát, hogy a görög hadsereg zömét a bolgárok lekössék.³⁷

A terv kidolgozásával egyidejűleg gyakorlati lépésekre is sor került. Visconti-Prasca megkezdte az Albániában állomásozó olasz erők átcsoportosítását a görög, de tartva Belgrád közbelépésétől, a jugoszláv határ felé is.

Mint említettük már, az olasz vezérkarban azonban nem volt egyértelmű a háborúhoz való hozzáállás. Badoglio a franciaországi hadjáratban legyengült olasz hadsereget nem szerette volna újabb kalandba bocsátani. Aggodalmait osztotta Roatta tábornok, Cavagnari admirális a tengerészeti és Pricolo tábornok a légierők főnöke s a vezérkar több más, főleg monarchiabarát tisztje. Azonban az agresszió megakadályozására nem éltek a hatalmukból fakadó lehetőségekkel. Egyrészt a „haza szolgálatára”, a kapott parancs teljesítésére hivatkoztak, másrészt — akármilyen hihetetlennek tűnik — nem is voltak egészen tisztában a készülő akció hatásfokával. Cianónak jó oka volt, hogy az „akadékoskodó” katonákat mellőzze, amikor a „politikai légkör olyan megfelelőnek” tűnt terve végrehajtásához, így hát a vezérkarból csak „saját” embereit, elsősorban Soddu hadügyi államtitkárt és Visconti-Prascát avatta be tervének minden részletébe. Ez a politikai és hadvezetőség közti, valamint a hadvezetőségen belüli ellentmondás mindvégig jellemezte a vállalkozást és annak kimenetelére is hatott.³⁸

Cianónak ezenkívül még apósát is végleg meg kellett nyernie az ügynek, hiszen a döntő szót Mussolininak kellett kimondania. A Ducénak elsősorban a

36 D. D. I. IX. ser. V. vol. 431. sz. (Alfieri berlini olasz követ Cianóhoz) 414—415. o.

37 S. Visconti—Prasca: Io ho aggredito la Grecia. Milano, 1946. 35—37. o.

38 P. Badoglio: L'Italia nella seconda guerra mondiale. Róma, 1945. 50—52. o.; S. Visconti—Prasca: i. m. 29—33. o.

következményeket illetően voltak aggodalmai. Ezek nem magával a vállalkozás kimenetelével álltak összefüggésben, ezt Mussolini a katonákra bízta, s elképzelhetetlennek tartotta a vereséget. Inkább külpolitikai megfontolások miatt tanúsított óvatos magatartást a háború kirobbantását illetően. Állandóan Berlinen tartotta a szemét, Ribbentrop figyelmeztetési megfontolásra készítették. Mussolini augusztus, szeptember folyamán, különösen a háromhatalmi egyezmény létrejöttének küszöbén, még mindig nem határozta el magát arra, hogy vejehez hasonlóan a Wilhelmstrassétól független lépéseket tegyen. Inkább azon volt, hogy Németország beleegyezését megnyerje az akcióhoz. Erről tanúskodik Hitlerhez 1940. augusztus 27-én írt levele is.³⁹ E levél azonban többek között azt is bizonyítja, hogy Mussolini a balkáni lépést fontolgatva nem hagyta figyelmen kívül Angliát sem. Tudta, hogy az angol hadiflotta az erősebb, s ezért szeretne volna minél hamarabb legyőzöttnek látni Nagy-Britanniát. Tehát a párhuzamos háború szellemében sürgette Grazianit az afrikai offenzíva újbóli elindítására, ugyanakkor közismert, hogy a brit szigetek elleni légi offenzívához — korábbi ígéretéhez híven — a Luftwaffe mellé, Hitler beleegyezése után, egy olasz légi hadtest (több száz repülőgép) részvételét is elrendelte. Németország felé készséges, de az olasz különérdekeket is figyelembe vevő magatartása mutatkozott meg a Ribbentroppal szeptember 19-én folytatott tárgyalásán is. A legfelsőbb német vezetés előtt akkor már világos volt, hogy a szigetországgal nagyon nehezen boldogulnak,⁴⁰ s tágabb horizontú terveik zavartalan lebonyolítása érdekében — nem akarva ellentéteiket kiélezni Itáliával — Ribbentrop látszólag elismerte görögországi és jugoszláviai vonatkozásban az elsődleges olasz érdekeket. Tulajdonképpen ugyanez ismétlődött meg diplomáciai szerződés formájában a három fasiszta vezető hatalom részéről néhány nap múlva megkötött háromhatalmi szerződésben is, ahol a felek lényegében az érdekszférák felosztását szögezték le újból.⁴¹

Kétségkívül megállapítható, hogy augusztus végén, szeptember elején az olasz politikai vezetők sokat vártak az Anglia elleni háború kimenetelétől és saját észak-afrikai offenzívájuktól. Ciano is, újból, szemmel láthatólag lelassítja (de csak lelassítja!) a balkáni akciót. E taktikai lépése az előzőkön kívül annak is betudható, hogy a dunai-balkáni térség belső ellentétei 1940 nyarán fokozottan kiéleződtek. Ciano joggal reménykedett, hogy e szektor belső felbolydulása az erőviszonyok kedvező eltolódásával döntően befolyásolhatja aspirációi megvalósulását.⁴² A súlyos magyar—román, bolgár—román revíziós konfliktus ugyanis a balkáni terület nagyon labilis egyensúlyát felborítani látszott. A problémát a turnu-severini és krajovai tárgyalások csak elmélyítették. Bár Németország sürgősen diplomáciai asztalhoz terelte a fegyveres beavatkozásokkal fenyegető helyzetet, azonban (főleg magyar—román vonatkozásban) teljesen megnyugtató eredményt még a bécsi döntőbírósi szerződés sem hozott, a döntés végrehajtását illetően pedig további bonyodalmak adódtak.⁴³

E szituációt mind Németország, mind Itália a saját előnyére akarta kihasználni. Meginduló versengésük kimenetele Berlin, illetve Róma tényleges politikai, katonai erejétől függött. A kezdeményezést rögtön Németország ragadta magához. Von Tippelskirch tábornok német katonai küldöttség élén Romániába

39 B. Mussolini: *Dal viaggio in Germania all'intervento dell'Italia nella seconda guerra mondiale*. Vol. II. Firenze, 1966. 167. o.

40 Bővebben erről *Ránki György*: *A második világháború története*. Budapest, 1973.

41 *Világtörténet*, X. k. 45. o.

42 G. Ciano: i. m. 340. o.

43 D. D. I. IX. ser. V. vol. 527. sz. (Talamo, budapesti olasz követ Cianoéhoz) 517. o.; 528. sz. (Formentini bukaresti olasz ügyvivő Cianoéhoz) 517—518. o.; 548. sz. (Anfuso kabinetfőnök Cianoéhoz) 543. o.; 553. sz. (Talamo Cianoéhoz) 546—548. o.; 560. sz. (Ghigi bukaresti olasz követ Cianoéhoz) 553. o.

utazott s tárgyalásokat kezdett Antonescuval. Ciano, aki a romániai olasz katonai és légügyi attasék bizalmas forrásból származó hírei alapján értesült a történetekről,⁴⁴ azonnal utasította Ghigit, bukaresti követüket, hogy tájékoztassák Antonescunál a Tippelskirch-misszióról. Antonescu az olasz követ kérdésére válaszában kifejtette, hogy nagy szükségük van a román hadsereg átszervezésére, és ütőképesse tetele érdekében modernizálására. Ehhez ő a német katonai vezetés segítségét kérte. Németország repülőgépeket, légelhárítókat szállít Romániának, egyben tanácsadókat s „kiképző csapatokat” is küld. E csapatok az értékes román területek (elsősorban Ploiești vidékének) „védelmét” is ellátnák. Antonescu ugyanakkor azt is közölte Ghigivel, hogy nem idegenkedne, ha Románia hasonló együttműködést hozhatna létre Itáliával is.⁴⁵ Románia nyilván a német túlsúly enyhítése érdekében nem idegenkedett az Itália felé teendő lépésektől. Rómát nagyon kedvezőtlenül érintette, egyúttal meglepte a várható német lépés híre, különösen azok után, hogy Németország az olasz fegyveres beavatkozást eddig mindig leállította. Így hát, az események megelőzésére Ciano gyors intézkedéseket akart foganatosítani. Mindenekelőtt a román féllel való együttműködés konkretizálása érdekében október második felére Rómába megbeszélésre hívta Antonescut és Sturdza külügyminisztert.⁴⁶ Mivel azonban a német lépés aktuálisnak látszott — október 10-én a római német követség szóbeli jegyzékben hozta a Palazzo Chigi tudomására a Reich kormányának szándékát⁴⁷ — Ciano akcióival párhuzamosan Ghigi Bukarestben kísérleteket tett, hogy egyes román köröket megnyerve, mintegy azok kérelmére, a német csapatok mellett olasz egységek is bevonuljanak Romániába, ha másért nem, legalább Róma presztizsének megóvása érdekében.⁴⁸ E tervet a német fórumok nem látszottak észrevenni, s október 12-én a német csapatok bevonultak Romániába. A görög háborút említő művek legtöbbje, félreérthető módon, úgy ábrázolja Mussolini szerepét a háború kezdetével kapcsolatban, mintha a Duce csak október 12-én, tehát Románia megszállásának napján vett volna tudomást a német offenzíváról. E művek alapján az a kép bontakozik ki, hogy Mussolini, neheztelve Hitlerre, amiért az nem tartotta be az acélpaktumban lefektetett kötelezettségeket (nevezetesen, hogy Németország és Itália stratégiai, diplomáciai lépéseikről előzetesen kötelesek egymással konzultálni), mintegy válaszul, félretéve addigi fenntartásait, elhatározta a Görögország elleni háború megindítását.

A kép így nem egészen pontos és feltétlen korrekcióra szorul. Mint az előzőekből látható, az olasz fasiszta vezetők tudtak Németország készülő szándékairól, sőt tengelyen belüli érdekeik védelmében a vállalkozásban partnerek is akartak lenni. A „meglepetés” erejével tehát nem maga a megszállás ténye hatott, hanem annak a vártnál gyorsabb bekövetkezése, illetve — s ez a döntő tény! — az olasz vezetők rádöbbenése, hogy Németország nem hajlandó kollaborálni velük a Balkánon. Mussolini és Ciano — ha eltérő mértékben is — idáig azt hitték, hogy a Reich, bár a tengely érdekeinek függvényeként, de elismeri az olasz érdekek elsődlegességét e szektorban. Hitler, Ribbentrop nyilatkozataiból, s különösen az 1940. szeptember 27-én aláírt egyezményből ez egyértelműen adódott. Románia 1940 októberi megszállása egy csapásra oszlatta el minden illúziójukat. Rá kellett döbenniük, hogy Hitler *csak alárendelt* szerepre szerződtette őket a tengelyen belül. Az újabb, s az olasz érdekeknek nagyon elevenébe vágó

44 Uo. V. vol. 603. sz. (Ghigi Cianohoz) 588. o.; 615. sz. (Ghigi Cianohoz) 596—597. o.

45 Uo. 618. sz. (Ghigi Cianohoz) 601—602. o.

46 Uo. 680. sz. (Ciano Ghigihez) 660. o.

47 Uo. 707. sz. (A római német követség az olasz külügyminisztériumnak) 678. o.

48 Uo. 720. sz. (Ghigi Cianohoz) 692—693. o.

presztizsveszteség volt tehát a lökőerő, amely az eddig habozó Mussolinit is a Görögország elleni fegyveres fellépés minél hamarabbi elkezdésére indította, ahogy arról Ciano naplójának október 12-i bejegyzése is tanúskodik. E naplórészlet csak a fentiek ismeretében válik teljes értékűvé, nélkülük az előzőek során említett félreértésre adhat alkalmat. Ciano ezt írta apósával kapcsolatban az ominózus napon: „Am mindenekelőtt nagyon felháborodott Románia német okkupációja miatt. Azt mondja, hogy ez mélyen és kedvezőtlenül hatott az olasz közvéleményre...” „Hitler mindig kész tények elé állít engem. Ez alkalommal ugyanazzal a pénzzel fizetek neki: az újságokból fogja megtudni, hogy elfoglaltam Görögországot. Így az egyensúly újból visszaáll.”⁴⁹

Mussolini és Ciano tehát közös nevezőre jutott az agresszió kirobbantását illetően.

Az augusztus végi, szeptember elejei külpolitikai vonatkozású tényezők tehát lelassították, de nem vették le a színről a Görögország elleni háború előkészületeit. A vezérkar szeptember folyamán három olasz hadosztályt indított Albániába. 5-én indult útnak a „Parma”, 7-én a „Siena” nevezetű, végül 25-én a „Piemonte” követte őket. Az Albániában állomásozó olasz hadosztályok száma így kilencre emelkedett. A hadműveletek előkészítése azonban minden tervszerűséget nélkülözött. Visconti-Prasca is kénytelen elismerni, hogy az albániai olasz hadosztályok között már a hadműveletek előtt sem sikerült az összehangolt együttműködést kiépíteni. A nemzetközi politikai erővonalak alakulása miatt többször előtérbe állított, majd félretett előkészítés, a vezérkar nem egyetemes hozzáállása a háborúhoz, a hadműveletekhez, a katonai és politikai vezetők közti nézeteltérések itt csapódtak le először a maguk teljességében. A hadosztályok Itáliából Albániába történő átszállítási rendje maga is szervezetlen volt. Először Albánia több területére, majd a jugoszláv, végül a görög határra irányították az érkező csapatokat. Akadozott a hadianyagok szállítása, az utánpótlás folyamatos biztosítása is.

Az olasz hadsereg nagyarányú Albániába özönlése nem kerülte el a környező országok, elsősorban Jugoszlávia figyelmét, amely joggal érezte önmagát is veszélyeztetettnak. A jugoszláv külügyminiszter ki is fejezte aggodalmát Mameli belgrádi olasz követ előtt, egyúttal azonban azt is tudomására hozta, hogy a jugoszláv hadsereg pillanatnyi létszáma 800 ezer körül mozog, de Nedics hadügyminiszter Pál régensherceg támogatásával egymillióra szándékozik növelni a fegyveres erő létszámát.⁵⁰ Közlésével nyilván meggondolásra akarta készíteni a Jugoszlávia elleni támadás gondolatával is kacérokodó olasz köröket.

Grazzi athéni követ jelentései a görög politikai csoportok és közvélemény növekvő nyugtalanságáról adtak hírt. Grazzi józanul mérlegelve az adott szituációt s Itália valós erejét, mérséklően kívánt befolyást gyakorolni az eseményekre, így Róma felé az Athénnel való diplomáciai egyezkedést ajánlotta.⁵¹ A háborút megelőző utolsó távirataiban a Palazzo Chigi köreit Anglia Görögország mellett — az 1939. április 13-i garancia alapján várható — fellépésével akarta megfontolásra bírni. Ugyanakkor Mondini ezredes, katonai attasé Rómába küldött értesítései a görög hadsereg mozgósításáról, az olasz hadsereggel szembeni ütőképességéről számoltak be. Ez utóbbi információk önmagukban is elegendőek voltak a villámháborús tervek helytelenségének még időben történő prezentálására. Azonban Ciano, de ekkor már Mussolini is, minden akadályt félretéve hajszolták ki az akciót. Felelőtlen magatartásuk megmutatkozott a Palazzo Veneziában október 15-én tartott értekezleten is, ahol a Görögország

49 G. Ciano: i. m. 353. o.

50 D. D. I. IX. ser. V. vol. 580. sz. (Mameli belgrádi olasz követ Cianóhoz) 569. o.

51 Uo. 667. sz. (Grazzi Cianóhoz) 643–644. o.

elleni hadműveletek körülményeit s a közvetlen feladatokat kellett tisztázniuk. A megbeszélésről készített jegyzőkönyv⁵² tanúsága szerint azonban a miniszterelnöki palotában nem konstruktív munkaértekezlet zajlott le, csupán a rendszer vezetőinek akaratát hangolták össze, s a meglévő politikai hierarchia „magasabb érdekeit” juttatták érvényre. Az összefüggésben a hangadók Mussolini és Ciano mellett Jacomoni és Visconti-Prasca voltak, míg a vezérkar képviselőiben megjelenő Badoglio és Roatta tábornokok véleménye csak másodlagos szerephez jutott, nem szólva arról, hogy Cavagnari admirálist és Pricolo tábornokot meg sem hívták az értekezletre, mivel közismerten elleneztek a készülődő akciót. Az értekezleten az olasz vezetés nemcsak a nemzetközi politikai viszonyokat mérte fel tévesen, hanem a hadműveleti-hadászati követelmények teljes mellőzésével részben figyelmen kívül hagyta a görög hadműveleti terület olyan alapvető földrajzi sajátosságait, mint például domborzat, vízhálózat, éghajlat, atmoszférikus viszonyok, részben pedig a vezérkar által korábban elkészített két haditerv (Guzzoni—Geloso—Pariani-, illetve G-terv) mechanikus egyesítését, illetve együttes alkalmazását kívánta realizálni. Ugyanakkor az ebből fakadó problémákat érdemben nem fontolták meg, mindenképp meg, hogy a Guzzoni—Geloso—Pariani terv az akcióhoz 20 hadosztályt és 3 hónap előkészületet tartott szükségesnek, Albániában viszont október közepén még mindig csak 9 hadosztály tartózkodott. Badogliónak és Roattának tisztüknél, pozíciójuknál fogva e tévedéseket rögtön észre kellett volna venni és érdemben közbeavatkozni. Azonban korábbi magatartásukhoz híven lényegbeli ellenvetést egyikük sem tett. Tulajdonképpen ők is sok szállal kötődtek a fennálló viszonyokhoz, így egzisztenciájuk érdekében nem voltak hajlandók határozottabb állásfoglalásra. A meginduló lavinát semmi sem akadályozta hát útjában.

Mussolini az értekezletet követő napon levelet írt III. Borisz bolgár királyhoz, mivel Bulgária megnyerése a Görögország elleni háború egyik döntő tényezője volt. Hadászati szempontokon túl politikai megfontolások is vezették a Ducét. Bulgária ugyanis, földrajzi helyzete miatt, nem volt közömbös Németország dunai-balkáni politikájával szemben sem. Berlin a krajovai tárgyalások óta fokozott figyelmet tanúsított Bulgária iránt. Éppen október első napjaiban, a Görögország elleni olasz akció küszöbén, Németország kérdést intézett a bolgár kormányhoz: nem nyújtaná-e be Magyarországhoz és Romániához hasonlóan csatlakozási kérelmét a háromhatalmi egyezményhez?⁵³ Mussolininak, ha csak nem akarta, hogy Románia után Bulgáriában is a tengely másik fele nyerje el a primátust, gyors beavatkozásra volt szüksége. Politikailag és katonailag is a maga oldalán akarta Bulgáriát elkötelezni, a bolgár revíziós törekvésekre támaszkodva. A Duce tehát elsősorban ebben az értelemben fogalmazta meg a bolgár uralkodóhoz írt levelét. „Történelmi alkalom jelentkezik az Ön és Bulgária számára — hangzik a levél érdemi része —, hogy realizálja az égei-tengeri kijáratra vonatkozó régi és jogos aspirációját”.⁵⁴

Azonban a bolgár állam fő törekvése semlegességének megóvása volt mind Berlinnel, mind Rómával szemben. A bolgár politikai vezetés ezért éber szemmel tartotta Ankarát, ugyanakkor nem idegenkedett, főleg a bolgár nép régi orosz barátságára appellálva, a Szovjetunióval való jó kapcsolatok kiépítésétől sem. Bár aspirációi mind Görögország, mind Jugoszlávia irányában továbbra is aktuálisak maradtak, a semlegesség megóvása mellett csak másodlagos fontosságúakká váltak; nem érte meg, hogy egy nagyon is kétes kimenetelű vállalko-

52 E. Faldella: i. m. 753—759. o.

53 D. D. I. IX. ser. V. vol. 747. sz. (Magistrati szófiái olasz követ Cianóhoz) 717. o.

54 Uo. 738. sz. (Mussolini levele III. Boriszhoz) 712—713. o.

zásba rántsák miattuk az országot. Így Borisz király Mussolini ajánlatának visszautasítása mellett döntött.⁵⁵

Jóllehet Bulgária szerepe fontos feltétele volt az olasz vállalkozás sikerének, Mussolini és Ciano október második felében már ettől sem hagyták módosítani terveiket. Badogliónak viszont Bulgária távolmaradását látva, aggodalmi támadtak. Cavagnarival és Pricolóval konzultálva az olasz esélyekről, ez utóbbiak konkrét adatokkal bizonyították előtte, hogy a hadjárat eleve kudarcra ítélt, különösen így, a bolgár hadsereg kiegészítő hadműveletei nélkül. Mivel Mussolini néhány napra Rocca delle Camminate-i birtokára vonult vissza, Badoglio (főleg attól tartva, hogy egy esetleges vereség után őt teszik elsősorban felelőssé) Cianón keresztül próbált kapcsolatba lépni a Ducével, kérve, hogy a hadjáratot halasszák tavaszra. Ciano, bár Badogliót igyekezett „megnyugtatni”, hivatkozva a kedvező politikai helyzetre, a tábornok által előadott katonai érveket mindenestre továbbította apósához. A külügyminiszter e gesztusával elhatárolta magát a stratégiai oldaltól, annak teljes felelősségét Mussolinira hárította, lévén ez utóbbi egyúttal a hadsereg főparancsnoka.⁵⁶

Mussolini azonban most már hajthatatlannak bizonyult. Csak abba egyezett bele, hogy a támadás kezdetét az eredetileg kitűzött 26-a helyett 28-ra módosítsák. Egyidejűleg Albániába küldték Rossi tábornokot a katonai akció megindításának előkészítésére.⁵⁷

Ciano közben hozzálátott, hogy a görög kormánynak átnyújtandó ultimátumot megszerkessze. Rossi tábornoktól ugyan kedvezőtlen hírek érkeztek, táviratában albániai tapasztalataira hivatkozva a hadjárat elhalasztását kérte: „Az atmoszférikus viszonyok különösen kedvezőtlenek, s javulás a közeljövőben sem várható. A szállítási viszonyok és a közlekedés különösen nehéz. Légierő bevetésére a helyzet lehetetlen...⁵⁸ Bár Badoglio a táviratot rögtön továbbította Mussolinihoz, a Duce most is inkább adott hitelt Visconti-Prascának, aki október 27-i táviratában közölte, hogy másnap a támadás elindítható.⁵⁹

A fegyveres konfliktus

Október 26-án a délutáni órákban érkezett meg az athéni követségre az olasz külügyminisztérium rejtjelezett távirata, amely a görög kormánynak átadandó ultimátumot s az átadás körülményeire vonatkozó utasításokat tartalmazta. Mind az ultimátum szövege, mind az átadás időpontja eleve lehetetlenné tette, hogy a görög kormány az olasz követeléseket kielégíthesse.

A jegyzékben⁶⁰ az olasz kormány ismét régi panaszával illette Athént, amiért az semleges magatartásával ellentétben elfogadta az angol garanciát, s „... az Itáliával szemben háborút viselő hatalmak rendelkezésére bocsátotta a görög terület fontos stratégiai helyeit, beleértve a thesszáliai és macedóniai légi bázisokat, amelyeket egy Albánia elleni támadásra szántak.” Majd azok a sorok következtek, amelyeknek az olasz „békevágy” mezében valójában a háború ki-robbantását kellett eredményezniük: „Az olasz kormány azzal a kéréssel fordul a görög kormányhoz, hogy Görögország, semlegességének és Itália biztonságának garanciájaként, könnyítse meg, hogy (Itália — S. M.) a Nagy-Britanniával való jelen konfliktus időtartamára saját fegyveres erejével elfoglalhassa a

55 Uo. 746. sz. (III. Borisz levele Mussolininhoz) 716—717. o.

56 G. Ciano: i. m. 354. o.

57 E. Faldetta: i. m. 275. o.

58 Uo. 286. o.

59 Uo. 287. o.

60 Az olasz jegyzék szövegét közli Papagos: La Grecia in guerra c. műve 32—33. oldalán.

görög terület *néhány stratégiailag fontos pontját.*⁶¹ A Palazzo Chigi utasításai szerint Grazzinak az ultimátumot október 28-án, hétfőn hajnali 3 órakor kellett átnyújtania Metaxasz miniszterelnöknek, s az olasz ellenséges hadműveletek már 5 óra 30 perckor elkezdődtek. A két és fél órás időtartam nyilván nem volt elegendő a görög kormány részéről teendő érdembeli intézkedésekre, s még ha elegendő lett is volna, a jegyzék azon sorai, amelyek „*néhány stratégiailag fontos pont*”, tehát nem konkrét bázisok átadását követelték, világossá tették Metaxasz előtt, hogy Itália minden áron kirobbantja a háborút.

A jegyzék átadását követően Metaxasz és az uralkodó fegyveres ellenállásra hívta fel a görög népet, egyidejűleg elrendelték az általános mozgósítást. A király átvette a legfőbb parancsnokságot.

Az Albániából kiinduló támadó hadműveletek valójában nehéz feladatot jelentettek az agressornak, hiszen a csapatok előtt súlyos terepnehézségek tornyosultak. A görög—albán határ a tengerpartig légvonalban 170 km-t tett ki. A határ mentén a Preszpa-tótól délre magas, nehezen járható hegység húzódik 2574, 2295, 2320 méteres csúcsokkal.

A görögök már a korábbi, bizonytalan politikai atmoszférájú időben a határtól beljebb egy megerősített védelmi rendszert létesítettek, az úgynevezett Metaxasz-vonalat, több mint 1 milliárd drachma költséggel. A görög erők fölszereltsége mindazonáltal nem volt tökéletes. Az olasz támadás idején körülbelül 320 ezer görög állt fegyverben.

A görög hadseregnek az arcvonal elérése is gondot okozott. Kalibakiig lehetséges volt a vasúti szállítás, utána Metsovo-Greveva körzetig autókon történhetett (az autók többnyire rekviráltak voltak), innen azonban a hegyi ösvényeken csak öszvérek, lovak vihették a fölszerelést, a csapatok pedig gyalog közlekedhettek.⁶²

Alexandrosz Papagosz tábornok, a szárazföldi erők főparancsnoka, tekintettel a görög hadsereg gyenge fölszerelésére, a még részben folyamatban levő behívásokra és a korábban a bolgár határ mellett elhelyezett erők átcsoportosítására, az első időszakban a meglévő csapatok hatékony védelmi elhelyezésével kívánta a támadás útját állni. Északnyugat-Macedóniát három gyalogos- és két tüzérezred védte, egy negyedik gyalogos ezred pedig a támadás időpontjában már a terület felé tartott. A Pindosz magaslatain egy gyalogos hadosztály és egy gyalogos dandár, valamint nehéz hegyi tüzérségi alakulatok építették ki állásaikat.

Az epeiroszi fronton, ahová akkor még valamennyi görög erő nem érkezett meg, egy gyalogos hadosztály, kisebb nehéztüzérségi alakulatok s néhány kiegészítő egység tartózkodott.

Végül délen, a tenger mellett egy gyalogos- és egy tüzérezred állt védekezésre készen.

Az elrendelt mozgósítások értelmében Epeiroszba irányítottak egy gyalogos és egy lovas hadosztályt. Egyidejűleg az ország belsejében állomásozó I. hadtestet és a görög—bolgár határról két gyalogos ezredet, valamint egy gyalogos dandárt szintén az albán—görög határ védelmére irányítottak.⁶³

Védelmi rendszerük, a Metaxasz-vonal, két arcvonalszakaszból állott. Az Arcvonalszakaszon az északnyugat-macedóniai erők azt a feladatot kapták, hogy lehetőség szerint, főleg Albániába behatolva, foglaljanak el néhány magaslatot, amelyek a Devoli völgyét uralják a Preszpa-tótól délre, s ezek birtokában szilárdan védekezzenek. Az epeiroszi erőknek, amelyek tulajdonképpen a legna-

61 Kiemelés tőlem — S. M.

62 A. Papagosz: i. m. 30. o.

63 Uo. 25—26., 42—43. o.

gyobb feladatot kapták, ti. az ország szívébe vezető fő közlekedési utakat állták el az ellenség előtt, részben Thesszália védelmében a Janina-Metsovo vonalnál, részben Etolia és Akarnania védelmében a Janina-Anfilókia vonalnál kiépített erődítményrendszerrel kiindulva, akadályozniuk kellett az olaszok előrenyomulását, illetve a lehetőségekhez mérten fel kellett tartóztatniuk azt.

A B-arcvonalszakasz erőinek feladata az Anfilókia-Arachtosz folyó — Metsovo-vonal védelme volt. Prevesa zónájában pedig egy tenger felől jövő olasz támadást vártak.⁶⁴

Az olaszok a görögöknél technikailag jobban voltak ellátva, bár főszerelésük nem volt a legmodernebb. Légierőjük, de főleg haditengerészetük, kétségkívül jóval erősebb volt. Ugyanakkor számításba kell vennünk, hogy az októberi háború kirobbanásakor a teljes olasz fegyveres erő nem sorakozhatott fel Görögország ellen. Hetvenhárom hadosztályukból⁶⁵ tizennégy Észak-Afrikában, egy az Égei-térségben, negyvennyolc Itáliában tartózkodott. Görögország ellen végül tíz hadosztályt irányítottak, körülbelül 200 ezer katonát. Így tehát a görögök számbeli fölényben voltak.

Visconti-Prasca az október 28-i offenzívához a rendelkezésére álló hadosztályokat a következő csoportokba osztotta: délen, a tenger mellett egy összefegyvernemi hadosztálynak kellett támadnia. Ettől északra helyezkedett el az úgynevezett csamuriai hadtest három hadosztálya az Epeirosz elleni támadáshoz: a „Siena”, a „Ferrara” és a „Centauro”. (Az előbbi kettő gyalogos, az utóbbi páncélos hadosztály volt.) A „Giuglia” alpesi hadosztály a Pindosz stratégiai pontjainak elfoglalását kapta feladatul. Az északnyugat-macedóniai görög erőkkel a XXVI. hadtest állt szemben, amely négy gyalogos hadosztályt foglalt magába: a „Parma”, „Piemonte”, „Venezia” és „Arezzo” nevezetűeket. Végül, az előbbiektől külön, a „Bari” hadosztálynak, amelyet később irányítottak a frontra, Korfu megszállását kellett volna végrehajtania.

A görög—albán határnál október 28-án hajnalban megkezdett támadással az olasz fegyveres erők több helyen behatoltak görög területre. Előrenyomulásuk megtörtént de a legrövidebb idő alatt nyilvánvaló lett, hogy Mussolini és Ciano jóslata, amely szerint a „Marcia su Athene” könnyű sétát fog jelenteni, egyáltalán nem felel meg a valóságnak. Papagosz tábornok s a görög hadvezetés ebben az első időszakban a görög defenzív műveletek fő súlyát a Pindosz térségére helyezte, ahol megfelelő számú haderővel rendelkeztek.

Az epeiroszi fronton a már említett mozgósítási és átcsoportosítási problémák miatt nem alkalmazhatott frontális támadást, ezért az úgynevezett „rugalmas védekezés” taktikájához folyamodott, az olasz hadsereg egyes alakulatainak egymástól való elszigetelésére törekedett. A határt védő görög alakulatok elszánt, hősi fellépése már az első napon lelassította az olasz akciót, szinte az egész frontvonalon. A meginduló zuhogó esőzések szintén nem kedveztek egy villámháborúhoz, a sártengerré vált utakon s a Pindosz ködös lejtőin az előrenyomulás a tervezettnél jóval lassabban ment. A motorizált alakulatok, a nehéztüzérség minduntalan a sárban rekedtek, használatuk gyakorlatilag lehetetlenné vált.⁶⁶

Nem hozta meg a várt eredményt a légierő bevetése sem. A légköri viszonyok miatt csak egy-egy kötelék szállhatott fel, de a görög légelhárítás visszafordulásra kényszerítette az olasz gépeket. Sikertelenül végződött a Patrasz kikötője elleni olasz légitámadás is. Korfu előtt olasz és görög hadihajók tüzet

64 Uo. 26. o.

65 A hadosztályok közül 19 volt teljesen, 34 kielégítően, 20 hiányosan főszerelt (Közl.: *Faldella*: i. m. 108. o.).

66 A. Papagosz: i. m. 42—53. o.

nyitottak egymásra, döntő eredményt az olaszok itt sem értek el. Visconti-Prasca a fővezérkarhoz küldött jelentésében kénytelen volt elismerni az első nap sikertelen mérlegét. Helyzetüket a következőképpen jellemezte: „A légielő beavatkozása a harcoló csapatok megsegítésére ebben a periódusban csaknem a nullával volt egyenlő; csak a macedóniai szektorban a XXVI. hadtest részére történt néhány rövid, földérintő repülés.

Korfu okkupációjának elmaradása a part menti csapatokat megfosztotta a haditengerészet minden védelméről és támogatásától, szabadon hagyva mellettük a tengert, kiteve őket egy esetleges támadásnak.”⁶⁷

Hogyan reagáltak az olasz lépésre a nagyhatalmak s a balkáni országok?

Itália számára elsősorban Németország magatartása volt a központi kérdés. Mint ismeretes, Mussolininak jó oka volt *fait accompli* elé állítani a német vezetőket. Hitler október végén Hendayéba és Montoire-ba utazott, hogy Francót és Petaint rábírja Spanyolországnak és a vichy-i Franciaországnak a tengelyhez történő csatlakozására. Mussolini és Ciano Hitler utazásában jó alkalmat láttak akciójuk elindításához, mert így kikapcsolhatták a Führer közvetlen, illetve előzetes beavatkozását. Annak a levélnek elküldését, amelyben Hitlert értesítették Görögországgal kapcsolatos szándékukról, úgy időzítették, hogy az már ne érje Berlinben a Führert, s mire kézhez kapja, az olasz offenzíva már meginduljon.⁶⁸

Hitler valóban csak Franciaországból hazatérőben, a vonaton szerzett tudomást az olasz háborús szándékról, így mielőtt Berlinbe visszaérkeztek volna, elhatározta, hogy előrehozva későbbre tervezett itáliai útját, azonnal a Ducéhoz indul.

A fejleményeket azonban már nem tudta befolyásolni, s a Firenzében lezajlott találkozón valójában csupán „szerencsét” kívánhatott Mussolininak a válalkozáshoz.⁶⁹

Az olasz vezetés egyik „gondját” félretehetette egy időre, ám továbbra is nyugtalanító maradt számukra Anglia, Törökország s a balkáni államok közül Bulgária és Jugoszlávia magatartása.

A görög király és Metaxasz az 1939-es garancia alapján Nagy-Britannia segítségét kérte. VI. György angol uralkodó és kormánya nem késlekedtek válaszolni a görög segélykérésre. „Az Önök ügye a mi ügyünk, s harcolni fogunk a közös ellenség ellen.”⁷⁰ — hangzott VI. György üzenete a görög királyhoz. Hasonló értelemben fogant Churchill válasza az athéni kormánynak: „Minden segítséget megadunk Önöknek, amelyet csak megadhatunk. Harcolni fogunk a közös ellenséggel szemben s osztozni fogunk a közös győzelemben.”⁷¹

Bár az angol állam- és kormányfő október végi nyilatkozatai a garancia betartásának „morális” kötelezettségét hangoztatták s azonnali támogatást sejtettek, a közvetlen segítség még váratott magára, illetve sajátos formában valósult meg. A Görögországnak nyújtandó segítséget a brit politikai és katonai vezetés nem önálló akciónak szánta, hanem a birodalom földközi-tengeri, illetve közel-keleti, észak-afrikai pozíciói védelmének szerves részeként. A görögöknek adandó segítséget tehát minden esetben a birodalom érdekeinek megfelelően alakították. E politikájuk az angol erőviszonyokat tükrözte, hiszen az adott időszakban a Távol-Kelet, az anyaország, a Mediterráneum adott területein érdekelt és lekötött brit erőkből nem volt ajánlatos kötelekeket kivonni kizárólagosan Görögország földjének védelmére. Churchill, a korábbi brit po-

67 S. Visconti-Prasca: i. m. 100. o.

68 E. Faldella: i. m. 287. o.; G. Ciano: i. m. 356. o.

69 P. Schmidt: Hitler tolmácsa voltam. 303–306. o.

70 Churchill: i. m. 472. o.

71 Uo.

litikai, stratégiai elképzelésekhez híuen, elsőként Kréta birtoklását tartotta szükségesnek, hogy a Suda-öbölnél repülőteret, nyersanyagbázist biztosítsanak a flotta számára, hogy az szabadon és biztonságosan mozoghasson a Földközi-tengeren. Ilyen értelemben utasította a Közel-Keleten tartózkodó Edent, aki Khartumban folytatott tanácskozást Smuts tábornokkal.⁷²

Kréta vállalkozásukat rövidesen siker koronázta. Ugyanakkor sürgette Ismay tábornokot, a brit légierő főnökét Málta s a Közel-Kelet védelmi rendszerének hatékonyabbá tételére.⁷³ Ezzel egyidejűleg ugyan sor került egy közvetlen segítségnyújtásra is Görögország számára: egy repülőrajnak görög földre küldésére, továbbá kisebb elterelő akciókra a Dodekaneszosznál.⁷⁴

Mindez azonban a helyzetet döntően nem változtatott. A görög vezetés nem is tartotta kielégítőnek.⁷⁵

Anglia ugyanakkor diplomáciai úton is lépéseket tett, hogy megelőzze a tengely előrenyomulását a Földközi-tenger keleti medencéjében; e játszmában ütkártyának Törökországot tekintette, hogy a tengerszorosok birtoklásának kérdésére apellálva a tengely oldaláról végleg eltántorítsa, s a korábbi szerződések szellemében a maga oldalára állítsa. Smuts tábornok, a közel-keleti brit haderő helyettes főparancsnoka ezért az olasz támadás után közvetlenül Ankarába utazott s tárgyalásokat kezdett a török hadsereg vezetőivel.

Míg a Görögországnak felajánlott, de a gyakorlatban alig realizálódó angol segítség október végén még eloszlatni látszott a római aggodalmakat, annál nagyobb nyugtalanságot keltettek az angol—török tárgyalások, hiszen Törökország nagyon is elképzelhető angol orientációja az adott körülmények között konkrétabb veszélyt jelentett az olasz tervek szempontjából. Angliát, mint ismeretes, az 1939 augusztusi ankarai paktum Franciaországgal együtt szövetségesi viszonyba hozta Törökországgal, s ez utóbbi, Franciaország német megszállása után is érvényben levőnek tartotta a brit birodalommal kötött szerződését. Az ankarai paktumon kívül Törökország fellépését az 1933. szeptember 14-i görög—török szerződés is aktuálissá tehetette. Mindezek ellenére azonban október 28-án s az azt követő napokban Törökország még nem volt hajlandó állást foglalni, a hivatalos nyilatkozatokban nem tettek említést a szomszédban kirobbant háborúról.⁷⁶ A török magatartás megoldásának kulcsa abban keresendő, hogy a kirobbant konfliktusban a török kormány — minden megkötött előrehaladtával az erőegyensúly valamely konkrétabb kialakulását várta. Ankarai magatartása ugyanakkor szoros összefüggésben állt azzal a kérdéssel, hogy milyen magatartást fog tanúsítani Bulgária. Az 1933-as görög—török paktum 1. cikkelye értelmében Törökország ugyanis kötelezte magát, hogy bolgár intervenció esetén katonai segítséget nyújt Görögországnak. Ennek fejében Ankarai kikötötte a két ország közti határok fenntartásának kölcsönös garanciáját,⁷⁷ hogy így leszerelje az 1923-as lausanne-i békeszerződés óta is felbukkanó görög területi követeléseket. Bulgária viszont, főleg Németországtól szorongatott helyzetében s a határainál kirobbant háború fenyegető közelségében, még inkább igyekezett semleges magatartását megtartani, különösen miután tudta, hogy a tengely melletti beavatkozása Törökország intervencióját vonhatja maga után. Ankarai és Szófia tehát kölcsönösen egymáson tartotta a szemét a görög—olasz harcok kirobbanásakor.

⁷² Uo.

⁷³ Uo. 472—474. o.

⁷⁴ Uo. 475. o.

⁷⁵ *Papagosz*: i. m. 36. o.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Uo.

A török és bolgár kormány magatartása megnyugtatóan hatott Jugoszláviára, s Belgrád is leszögezte, hogy a kitört balkáni konfliktus ellenére semleges álláspontját fenn akarja tartani.⁷⁸

A balkáni államok tehát a konfliktus elszigetelése érdekében nem avatkoztak be, s Anglia kezdeti lépései sem voltak olyan hatékonyak, hogy komolyabb akadályt jelentettek volna az olasz offenzíva számára. Annál különösebbnek tűnt a nemzetközi közvélemény előtt, hogy az átütő olasz sikerek mégis elmaradtak. Az első híresztelések ellenére sem sikerült Korfu okkupációja, s nem alakultak kedvezőbben a szárazföldi hadműveletek sem.

Az október 28-i előrenyomulás után, 29-én a harcéri tevékenység aránylag gyenge volt. Epeiroszban az olasz hadsereg még nem érte el a Metaxasz-vonalat, s csak határ menti falvak birtokáért indított tüzérségi akciót, amelyet a görögök viszonzottak.⁷⁹

A Preszpa-tó környékén ugyanakkor a görög hadsereg hosszabb időre fel tartóztatni látszott a XXVI. hadtest előrenyomulását.

Az időjárás továbbra is változatlan volt, így a légielő bevetésére az első naphoz hasonlóan csak szórványosan kerülhetett sor. E bombázások a polgári lakosságból áldozatokat szedtek, a görög védelmi rendszer, a támaszpontok azonban csak jelentéktelen károkat szenvedtek.

Október 30—31-én s november első két napján az olasz egységek egyes helyeken körülbelül 20—30 kilométert jutottak előre. A csamuriai hadtest elérte a Kalamasz folyó völgyét, s ezredei több ponton elkeseredett harcot indítottak a Kalibaki felé vezető útért, amely a Metaxasz-vonal átvágását s Janina gyors elérését jelentette volna, ahonnan pedig megnyílhatott előttük az Artához vezető út, s így Epeirosz fontos stratégiai pontjai kezükbe kerültek volna. Az ezredek azonban a megáradt Kalamaszon nem tudtak átkelni, s a túlparton levő görög erők tüzérségi beavatkozása is megállította őket. Kalibakit a „Ferrara” hadosztály közelítette meg legjobban, de így is csak 8 kilométerre.

A Kalamasz déli részénél, a tengerpart mentén elhelyezett olasz hadosztály ezredei is megkísérelték a folyón való átkelést, de nem jártak sikerrel.

A Pindosz-hegységben harcoló „Giuglia” alpesi hadosztály különösen nehéz helyzetbe jutott. Október 31-én beállt a havazás, ami a 2000 méteres magasságokban amúgy is megbénította minden harci cselekményt. A hadosztály azonban nemcsak a pozícióit szilárdan tartó görög hegyi alakulatoktól szenvedett érzékeny veszteségeket, hanem amiatt is, hogy az őszi hadműveleteknek megfelelő fölszerelésük, ruházatuk s az utánpótlás elmaradása miatt sokan megbetegedtek, megfagytak.⁸⁰

A kialakult helyzet tehát a görög hadvezetés kezdeti taktikáját látszott igazolni, a „rugalmas védekezést”, illetve az elszigetelési koncepciót.

Visconti-Prasca így emlékezik vissza mindezekre: „Az egész fronton a csapatokat lekötötte a harc, ... anélkül, hogy mindkét fél számára az erőegyensúly megváltozott volna, s hogy kedvező kimenetelt eredményezett volna számunkra, akik ellenséges területen harcoltunk.”⁸¹ A tábornoknak el kellett ismernie az agresszor nehezebb helyzetét, amelyet azonban az olaszok nemcsak a görög, de az albán néppel szemben is tapasztalhattak. Albánia korántsem állt „egy emberként” Itália mögött, sőt a háború kitörésekor több albán helységben olaszellenes zendülésre került sor, amit persze Róma igyekezett tagadni. Az olasz

78 „Jugoszlávia semleges marad” — Magyar Nemzet, 1940. október 29.

79 S. Visconti-Prasca: i. m. 104. o.

80 Uo. 105—106. o.

81 Uo. 110. o.

hadsereg mellé rendelt albán szabadcsapat jó része pedig már az első tűzharcok során átállt a görögökhöz.⁸²

A fasiszta vezetés nemcsak a háború diplomáciai, stratégiai előkészítésénél követett el mulasztásokat, hanem számításán kívül hagyta a görög nép erejét is, amelyről a harcok előtt olyan lekezelően nyilatkoztak. Az olasz hadsereg előretörését nemcsak az időjárás, a reguláris görög erők akadályozták, hanem a falvak, hegyi települések lakói is, akik a támadás első órájától kezdve fölvettek a harcot az ellenféllel.

A görög front olasz hadvezetősége a harcok alakulását látva, az elégtelen fegyveres erő, a fölszerelés pótlását kérte Rómától. Mussolini még október 31-én Visconti-Prascához intézett levelében megígérte az utánpótlás gyors biztosítását.

Visconti-Prasca azonban november első napjaiban már láthatta, hogy a háborúval kapcsolatos korábbi állásfoglalása revideálásra szorul. Saját bevallása szerint nem sokat remélt a Duce ígéreteitől sem: „Az Itália és Albánia közti tengeri szállítások relatív gyorsasága és könnyedsége — jegyzi meg szarkasztikusan — már megelőzően megmutatkozott augusztus, szeptember, október hónapokban, amikor pedig még a háborús szükség nem is volt sürgető.”⁸³ A harc-téri események következtében aztán november elejére Visconti-Prasca és az olasz politikai vezetés közti korábbi baráti viszony elmergesedett.

November 5-én Mussolini rendeletére a görögországi frontra érkezett Soddu tábornok, s rövidesen átvette Visconti-Prascától az olasz hadsereg főparancsnoki tisztjét. Ezzel egyidejűleg Mussolini és Roatta utasítására az olasz hadügy-minisztériumban több intézkedést tettek az Albániába küldött haderő pótlására. Az egymásnak sokszor ellentmondó rendelkezések következtében azonban a segítség nem lett hatékony. Az Itáliában nehezen felállított ezredek az angol hadihajók földközi-tengeri jelenléte miatt biztonságosabbnak látszott légi úton szállítani a tiranai és valonai támaszpontokra. Ám emiatt az ezredek csak könnyű fegyverzettel láthatták el. Az albán légikikötőkből viszont a további esőzések és rossz útviszonyok miatt egymástól térben és időben elszakadva, minden szervezetség nélkül indultak a csapatok Görögország felé, így a hadműveletekbe érdemben nem is tudtak beilleszkedni.⁸⁴

E helyzeten már nem változtathatott az időjárás viszonylagos javulása sem. Néhány részsiker született csupán az olasz hadsereg részéről. Az epeiroszi hadműveletek során a „Ferrara” és „Centauro” hadosztályok egyes ezredei november 5-én támadásba lendültek a Kalamasz mentén s elfoglaltak néhány görög állást: Wurtópát, Paliokasztroszt, a Szañ Anasztasziosz-híd környékét és Ligop-szát. Az olasz csapatok előőrsei néhány helyen áttörték a Metaxasz-vonal A-arcvonalszakaszát, Kalibaki felé azonban már nem jutottak előre, mert a görög ágyú- és aknatűz megállította őket. A „Siena” hadosztály viszont, amelynek Janináig, majd Arta városáig kellett volna utat vágnia, még a Kalamaszon való átkelést sem tudta végrehajtani.⁸⁵ Ugyancsak végleg megrekedtek a XXVI. hadtest, a „Giuglia” alpesi hadosztály s a tengerpart menti olasz alakulatok offenzívái is.

A fenti tényekből világosan látszik, hogy maga az olasz offenzíva korántsem összefüggő, hanem rapszódikusan szétdarabolt akciókból álló, egyenetlen hadművelet volt. A támadás *egységes terv és irányítás nélkül indult, s a harcok során a kedvezőtlen időjárási és terepviszonyokkal is súlyosbítva zűrzavarba es*

⁸² *Badoglio*: i. m. 54. o.

⁸³ *S. Visconti-Prasca*: i. m. 109. o.

⁸⁴ Uo. 110—112. o.

⁸⁵ Uo. 129. o.

fejtelenségbe fulladt. A helyzet gyakorlatilag úgy állt, hogy a főparancsnokság és a hadosztályok között, de a hadosztályokon belül sem volt meg az összeköttetés. A hadosztályok vezetőinek legnagyobb problémája állandóan az volt, hogy valamilyen módon „betömjék” az egyes csapattek között minduntalan képződő félelmetes, 10–20 kilométeres hézagokat, felhasználva a tartalékokat, vagy olyan egységeket, amelyekre a harcok folyamán máshol lett volna szükség. Így is mindig számolniuk kellett, hogy az előretörő görög alakulatok teljesen szétdarabolják az olasz frontot, s bekerítve az egyes csapatteket, apránként felmorzsolják a hadsereget.⁸⁶

A hadműveletek november elejére már nagyon érzékelhető lelassulása, a vilámháború csődje nemcsak az itáliai katonai, politikai vezetésben okozott változást, hanem nemzetközi területen is új relációkat idézett elő. Mindenekelőtt Anglia igyekezett saját érdekében kamatoztatni Németország tengelypartnerének sikertelenségét. Az eredményhez vezető megoldási tervet Eden hozta magával közel-keleti útjának „poggyászaként”. A terv merész és komplexebb volt, mint a londoni vezetés javaslatai. Churchill már említett, Krétára, Máltára vonatkozó megerősítési elképzeléseivel szemben a közel-keleti brit haderő vezetői záros határidőn belül az addig defenzív hadműveletekre szorítkozó észak-afrikai akciókból egy határozott és gyors offenzívát kívántak kifejleszteni Marsa Mathruttól elindulva, hogy a szó szoros értelmében szétforgácsolják és felmorzsolják Graziani csapatait, s így megtöri a tengely észak-afrikai főlényét, amely veszteségnek aztán a Mediterráneum keleti részében is érezhetően meg kellett változtatnia az erőviszonyokat.

Eden november 8-án hazaérkezve ismertette Churchilllel az addig gondosan titkolt tervet. A miniszterelnök, rendkívül fogékonyan, azonnal felismerte az abban rejlő lehetőségeket, s bár tudta, hogy a kivitelezés nem nélkülözi a kockázatot, mégis, saját korábbi elképzeléseitől megválva, hatalmas lelkesedéssel és bizalommal elfogadta azt, a kormány többi tagjával együtt.⁸⁷

Az angol vezetés, hogy egyúttal még nagyobb nyomatékot adjon olaszellenes fellépésének, még az afrikai hadjárat megkezdése előtt közvetlen akciókat is kezdett Itália ellen. November 9–10-én Milánót, Torinót, Brindisit és több más várost angol terrorbombázások érték.

Még keservesebbé vált azonban az olaszok harcéri helyzete. A görögországi front összeomlásának első jelei az epeiroszi szakaszon jelentkeztek, ahol a görög fél részéről közben folyamatosan lezajló haderő-átcsoportosítások végeztével a görög hadsereg támadásba lendülhetett. A „Ferrara”, „Siena” és „Centauro” hadosztályok ellen fergeteges görög offenzíva indult. Az olasz csapatok először a Kalamasz folyó mentén elhelyezett állásaikat ürítették ki, ám a görög tűzérési akciók további hátrálásra kényszerítették őket. 8-án a kilátástalan helyzetre való tekintettel az olasz főparancsnokság elrendelte az epeiroszi frontról a visszavonulást albán területre.⁸⁸

A görög hadsereg ellentámadásának másik nagy akciója az északnyugat-macedóniai fronton indult meg, hét hadosztály erővel. A jobbszárny (4 hadosztály) a Preszpa-tótól délre valamennyi olasz hadosztályt viaszorította a határon túlra, s albán területen, Korica körül, újabb hatalmas tűzérési támadást hajtott végre a XXVI. hadtest ellen. Az olaszok ugyan néhány kísérletet tettek, hogy Koricától a görögországi Florina város felé vezető útvonalat birtokukba véve éket verjenek a támadó görög frontba, de próbálkozásuk minden alkalommal megtört a szilárd, most már támadó görög vonalakon. A görög erők

⁸⁶ E. Faldella: i. m. 292–294. o.

⁸⁷ Churchill: i. m. 478., 480. o.

⁸⁸ Visconti—Prasca: i. m. 192–193. o.

balszárnnyát képező 3 hadosztály e hadműveletekkel egyidejűleg a „Giuglia” alpesi hadosztály bekerítésére kezdte el manővereit. Az olaszok így november 10—11-re pánikszerű gyorsasággal ürítették ki állásaikat és vonultak vissza Albániába. Ahogy Roberto Battaglia, olasz történész írja: „A »Giuglia« hadosztály éppen idejében siklott ki a bekerítésből, amiről úgy látszik, értesült — nem az olasz parancsnokságtól, hiszen azokkal elvesztette az összeköttetést, hanem a londoni rádióból, amely előre bejelentette, hogy az alpesi hadosztályt hamarosan összeroppantja három görög hadosztály.”⁸⁹

Végül a déli olasz alakulatokat a görögök csaknem a „tengerbe szórták”, s az olasz főparancsnokság csak nagy ügyel-bajjal tudta őket Albániába visszavonni.

A görög nép gyakorlatilag kiűzte az agresszort hazája területéről. A harcok többé nem görög, hanem albán területen folytak. Az olasz hadsereg kénytelen volt Albániában *védelmi* hadállásokat kiépíteni.

November 10-re Mussolininál a Palazzo Veneziában gyűltek össze a vezérkari főnökök, ahol a Duce egy jegyzéket terjesztett elő, amely szerint december 5-ig hat új hadosztályt állítanak fel s küldenének Albániába, a támadás újbóli megindítására. Badoglio azonban szembehelyezkedett, s kijelentette, hogy minden tavasz előtti akció bukásra ítélt. Ezt követően a Badoglio és Mussolini között amúgy is feszült viszony a felszólalást követő vitában végleg kieleződött.⁹⁰

Az elkövetkező napok elsietett, majd módosított intézkedéseit természetesen nem követte a hat hadosztálynyi erő Albániába érkezése. Az albán fronton most már az is sikernek számított, ha az olaszok állásaikat tartani tudták a görög előrenyomulás rövid leállása következtében.

November első fele más kínos veszteséget is okozott az olasz hadseregnek. Nevezetesen útjára indult az angol hadvezetés olaszellenes akciója, hogy összeroppantsa a földközi-tengeri fasiszta haderőt. Ehhez pedig döntő feladatnak tartották, hogy az olasz haditengerészetet „eszközeitől” megfosszák, mint Churchill írja: „Cunningham admirális egy idő óta arra összpontosított, hogy megerősített légierejével csapást mérjen (az olasz flottára — S. M.), míg az a fő támaszponton, Tarantóban állomásozott.”⁹¹

A támadásra november 12—13-ra virradó éjjel került sor, amikor az olasz haditengerészet valamennyi számottevő egysége a kikötőben volt. A mindössze egy óra hosszát tartó akció, mely joggal értékelhető az „olasz Pearl Harbor”-ként, egyértelműen megbénította Itália haditengerészeti erejét a Földközi-tengeren. Churchill is megállapítja emlékirataiban: „E sorsdöntő csapás következtében a földközi-tengeri erőviszonyok döntően megváltoztak.”⁹²

Az olaszok veszteségüket súlyos gondokkal küzdő hadigazdálkodási rendszerük s a frontokon alakuló katonai helyzetük miatt a háború végéig nem tudták kiheverni. Még Ciano is, aki pedig általában optimistán ítélte meg a feljemenyeket, ezúttal realisan mérte fel a vereséget, s „fekete napként” emlegette november 12-ét.

A nyilvánvaló olasz veszteségeket már nem lehetett eltitkolni.

A balkáni események hatására Hitler sürgősen Németországba „invitálta” Mussolinit és Ciano-t. A Duce azonban nem mutatott hajlandóságot, hogy a német szemrehányásokat személyesen hallgassa végig, ezért — számos belpolitikai elfoglaltságára hivatkozva — vejét küldte a találkozóra. A Berghofban le-

⁸⁹ R. Battaglia: A második világháború. Budapest, 1963. 110. o.

⁹⁰ Badoglio: i. m. 54—55. o.

⁹¹ Churchill: i. m. 481. o.

⁹² Uo.

zajlott „nyomasztó légkörű” megbeszélésen⁹³ csupán Hitler, Ribbentrop, Ciano és a tolmács vett részt. Hitler nagyon sötétre festette az olasz vereségek nyomán kialakult balkáni helyzetet, s élesen bírálta az „elhamarkodott” olasz hadjáratot.

A megbeszélés második felében a tengely balkáni pozícióinak újbóli megerősítéséről tárgyaltak. Ciano és Hitler ezzel kapcsolatban szükségesnek tartották Jugoszlávia megnyerését, s a beszélgetés további menete már Hitler 1941-es délkelet-európai offenzívájának körvonalait sejtette.

A tárgyalás végétével a Führer november 20-án levelet írt Mussolinihoz. A több oldalas levélben⁹⁴ tulajdonképpen Hitler írásban rögzítette Cianoval folytatott megbeszélésének fő pontjait, egyúttal megszabta az Itália számára követendő irányvonalat. Mindenekelőtt neheztelésének adott hangot, amiért Mussolini öt kész tények elé állította firenzei találkozásuk alkalmával. Az elhamarkodott görög háború így súlyos pszichológiai és katonai következményekkel járt — állapította meg Hitler. A legsúlyosabb katonai következmények közé Anglia földközi-tengeri pozícióinak megerősödését sorolta, amely egyaránt fenyegeti Németország romániai és Itália albániai stratégiai helyzetét. „Nem merek még gondolni sem az ebből eredhető következményekre, ...”⁹⁵ — medített a Führer, majd megszabta a közös, főleg az Anglia elleni politika fő feladatait. E feladatokat azonban már nem Itália kizárólagos hatáskörébe utalta, hanem közös német—olasz fegyveres akcióra bízta; ám a levél kategorikus megállapításából az is kitűnik, hogy Itália e kollaboráció során inkább alá-, mint mellérendelt szerephez fog jutni.

Mussolini november 22-i levelében⁹⁶ az egyenrangú partner hangján igyekezett válaszolni Hitlernek. A jövőt illetően, a reális nemzetközi és olasz erőviszonyokat meglehetősen mellőzve, korántsem volt olyan pesszimista, mint Hitler. Hiába volt azonban a Duce optimizmusa. A hadszíntéren még albániai állásait is csak nagy erőfeszítésekkel tudták tartani. Az egész albán front egyetlen hatalmas, 230 kilométer hosszúságú állóháborúvá alakult. Az olasz egységek továbbra is elszigetelt akciók sorát hajtották végre, anélkül azonban, hogy a frontvonalat áttörhették volna. Az olasz „offenzív” műveleteket legfeljebb néhány, többségében jelentéktelen légi akció jelentette. Mivel azonban szárazföldi alakulataik már jóval a támadási célpontok mögött helyezkedtek el, a légi erő hadműveletei legfőleg az olasz hadsereg albániai jelenlétét demonstrálhatták, azt sem valami nagy sikerrel.

A görög légi erő viszont, éppen ellenkezőleg, előrenyomuló szárazföldi alakulatai aktív segítőjeként tudott fellépni, erősen bombázva Durazzót és Valonát. Sőt, november 20-a után, az egész front ismét mozgásba jött. A kezdeményező fél a görög hadsereg volt, amely az arcvonal több szakaszán nagyarányú támadást indított az olasz állások ellen. November 20—21-re virradó éjjel a Preszpa-tótól északnyugatra fekvő Ohridi-tó mellett, Pogradecnál, több órás küzdelem után a görögök elfoglalták az ellenfél hadállásait. Ezt követően déli irányban végig láncreakcióként omlott össze az olasz védelmi vonal Koricáig, hogy aztán a görög határtól még nyugatabbra építsenek ki újabb defenzív állásokat. November 23-a az olasz hadsereg számára ismét „fekete nap” lett a görög háború krónikájában. Tizenegy napos heves harc után, amelyben nagy veszteségeket szenvedtek, kénytelenek voltak kiüríteni és elhagyni Korica városát, fontos stratégiai és utánpótlási központjukat. Az elkövetkező idők had-

93 Ciano: i. m. 365—366. o.

94 Mussolini: i. m. II. Vol. 174—176. o.

95 Uo. 175. o.

96 Uo. 176—179. o.

műveleteinek eseményeit továbbra is a görögök permanens tüzérségi és gyalogos támadásai jellemezték, amelyek leállítására, lokalizálására nagy probléma volt az olasz főparancsnokságnak.

A november végi vereségek most már Mussolini és Ciano előtt is világossá tették, hogy a Görögország elleni vállalkozásuk vereséggel végződött, s 1941 tavasza előtt, az egyre zordabbá váló időjárási viszonyok közepette, az akciókat valóban nem lehet megújítani.⁹⁷ E kilátástalan helyzetben azért meg-megújuló kísérleteket tettek Jugoszlávia, majd Bulgária ismételt megnyerésére. Azonban e diplomáciai vállalkozások sem hozták meg a várt eredményt.⁹⁸

A politikai és katonai sikertelenségek egyre nyomasztóbbá tették a közhangulatot. A növekvő elégedetlenséget már nem lehetett pátosszal teli haditudósításokkal csillapítani. Az olasz vezetés ilyen körülmények között „magyarázkodni” volt kénytelen. Maga Mussolini és köre is belátta, hogy az addigi, a konkrétumokat mellőző hivatalos olasz tájékoztatáson túl kézzelfoghatóbb elemzésre van szükség a történeteket s az elkövetkezendő eseményeket illetően. Ezt azonban megint a „maguk módján” intézték el: bűnbakokat kerestek, akikre a felelősséget hárítva megmenthetik a háború által krízisbe jutott politikai helyzetet. Ezzel kapcsolatos akciójukat viszont az olasz belpolitika hatalmi erőviszonyaival szerves összefüggésben kellett megvalósítaniuk. Ugyanis a vereségekkel párhuzamosan kiéleződtek a rendszeren belül már korábban is nagyon plasztikusan érzékelhető ellentétek. Az olasz politikai vezetésen belül, a politikai és katonai vezetés között, a legmagasabb fórumoktól kezdve az alsóbb rétegekig pro és kontra megindult a küzdelem, vádak és ellenvádak sorozata. Bár a görög vállalkozásért a maga területén valamennyi vezető hibás volt, mégis mindegyik igyekezett megszabadulni a felelősségtől, elsősorban pozíciója védelmében. Hogy végül kik lettek a „bűnösök”, az az egyes csoportok aktuális erőviszonyától függött. Az uralkodó, a királyi család távol tartotta magát az eseményektől, továbbra is a külső szemlélő álláspontján maradt. Kiéleződött azonban a Mussolini—Ciano csoport korábbi ellentéte. Mussolini nem titkolta véleményét, hogy a sikertelen háborúért Ciano is felelősnek tartja.⁹⁹ Ciano azonban szenvtelenül és határozottan védte ki a támadást, részben éppen Mussolinira hárítva vissza a felelősséget. Odáig azonban 1940 őszén-telén még nem jutottak el az események, hogy a két csoport valamelyike kiszorítsa a másikat a hatalomból. Mindkettő viszonylag egyenlő hatalmi esélyekkel rendelkezett, az északi nagyburzsoázia, a fegyvergyárosok bizalmát élvezték, s e sokszálú gazdasági-politikai érdekközösség a rendszer további zavartalan fennmaradását diktálta. Ciano és hívei előtt is nyilvánvaló volt, hogy Mussolini az olasz tömegek szemében egyenlő a fasiszta parancsuralmi rendszerrel, s ha a Duce lekerült volna a hatalomról, ezt a fasiszta rendszer végeként értékelték volna a tömegek. A legfelsőbb fasiszta vezetésnek tehát megrázkódtatás nélkül kellett kikerülnie a háború okozta válságból, így az egymás közti ellentéteket félretették, ugyanakkor egzisztencia nélküli kreatúráikat, illetve a zömében monarchiabarát vezérkart tették felelőssé, hiszen e személyek pozíciójukból történő eltávolítása a rendszert magát érintetlenül hagyta. Így került sor Ciano hívei közül Visconti-Prasca és De Vecchi leváltására, majd utánuk következett Badoglio és a többi vezérkari főnök elleni támadás, amellyel Mussolini különösen egyetértett, hisz végre alkalma nyílt, hogy a régi, számára kellemetlen ellenzékietől megszabadulhasson s a fasiszta hierarchia csúcsát megerősíthesse.¹⁰⁰

97 *M. Donosti*: Mussolini e l'Europa. Róma, 1945. 240. o.

98 *Uo.*

99 *Ciano*: I. m. 363. o.

100 *Uo.*, 367. o.

Ciano naplója szerint a külügyminiszter apósával együtt titkon azon reménykedett, hátha a Badoglio helyébe kinevezett új vezérkari főnök, Cavallero tábornok, tud néhány érdemi intézkedést tenni az albániai olasz haderő pozícióinak megerősítésére.¹⁰¹ Cavallero december elején Albániába utazott, hogy személyesen vizsgálja felül a front állásait. Visszatérve azonban megállapította, hogy „a helyzet még kritikus”, s a legtöbb, amit megígérhetett, hogy a frontvonalat december közepére stabilizálni fogják. Még Korica visszafoglalását sem tartotta valószínűnek, amit pedig Ciano „presztizs szempontból nagy dolognak” tartott volna.¹⁰² Idáig jutottak hát, hogy már Korica visszafoglalása is presztizskérdésnek számított!

A biztosnak látszó görögországi olasz vereség hatására az angol stratégia, diplomácia aktivizálódott. Churchill úgy látta, hogy az olasz kudarc olyan lehetőséget teremtett, amelyet ha a tengellyel szemben álló hatalmak kihasználnak, kedvezően befolyásolhatják a háború további alakulását. Az angol miniszterelnök politikájának sarkalatos pontjává továbbra is a Földközi-tenger medencéjét tette. 1940 végén Wawell tábornokhoz intézett üzeneteiben koncepciója kiindulópontjaként többször hangsúlyozza: „Valószínűtlen, hogy a németek lankadó szövetségesüket még hosszú ideig támogatás nélkül hagyják.”¹⁰³ Ennek alapján ugyanakkor, korábbi terveiknek megfelelően, azonnali és gyors beavatkozást sürgetett, hogy megelőzzék Németország bekapcsolódását a földközi-tengeri hadműveletekbe, amely utóbbit Churchill vagy a Balkánon (esetleg Bulgárián keresztül Szaloniki irányában történő előretörés), vagy egy észak-afrikai offenzíva formájában tartott lehetségesnek.¹⁰⁴ Egyúttal igen fontosnak látta a brit miniszterelnök, hogy a közel-keleti és a balkáni államokat végleg maguk mellett kössék le.

A sokoldalú, ugyanakkor rendkívül gyors és dinamikus előkészületek után 1940. december elején az angol vezetés alkalmasnak találta az időt az olasz erők elleni támadásra, amelyet még a november eleji megegyezésük értelmében s Churchill korábbi elvének, a „perifériális háborúnak”¹⁰⁵ megfelelően Észak-Afrikában indítottak el.

Az angol offenzíva váratlanul érte az olasz hadvezetést, amely most érezhette igazán hátrányát Graziani „cunctatori” magatartásának, aminek következtében nem használták ki az 1940. őszen e területen elért hadászati eredményeiket. A Wawell vezette támadás nem várt irányból, a sivatag felől lepté meg az olaszokat. December 9—12. között az angol páncélos hadosztály óriási csapást mért az olasz egységekre, s egyelőre Sollumig nyomult előre, majd 1941 január-februárjában Bardia, Tobruk, Benghazi, El-Agheila került angol kézre, tehát egész Kireneika.

A támadás következtében tíz olasz hadosztály semmisült meg,¹⁰⁶ s körülbelül 130 ezer olasz került angol hadifogságba.¹⁰⁷

A sorozatos vereségek nemcsak az olasz pozíciókat, de általában a tengely

101 Uo. 371—372. o.

102 Uo. 373. o.

103 Churchill: i. m. 483. o.

104 Uo.

105 A „perifériális háború” lényege az volt, hogy a brit hadvezetőség elsősorban a flotta zavartalan uralmát, illetve hadműveleteinek biztosítását tartotta szem előtt. Ennek a szempontnak rendelték alá a nem túl jelentős szárazföldi alakulatokat is, amelyeket erejüknek megfelelően nem elsődleges fontosságú stratégiai helyeken, inkább a hadműveleti perifériákon vetettek be, ahol ugyanakkor a tengely pozícióit potenciálisan gyengíthették s közvetve a flottát is segíthették.

106 Az észak-afrikai olasz erők fele.

107 Világtörténet, X. k. 46. o.; Faldella: i. m. 322—323. o.

pozícióit is nagyban megingatták, amely utóbbi tényező döntően befolyásolta Itália további világháborús szerepét. Hitlert — mint azt Churchill jól sejtette — sürgős közbelépésre készítette szövetségésének kudarca. Már a novemberi Hitler—Ciano találkozó előrevetítette egy „szorosabb” német—olasz együttes hadműveletsorozat árnyékát, amely az 1941. január 19—20-i salzburgi Mussolini—Hitler találkozón reális program lett. Ez annyit jelentett, hogy a tengely 1941 elejétől meginduló észak-afrikai, illetve balkáni stratégiai műveleteiben Mussolini hadserege már csak a német hadsereg függvényeként vett és vehetett is részt. Sem anyagi, sem politikai ereje nem volt többé a Reich haderőitől független akciókra, arra, hogy a tengelyen belül külön hatalmi státuszát kifejezésre juttassa. 1941 elején lépett akcióba a Földközi-tenger medencéjében a német haderő. Rommel tábornok, kihasználva az angolok Görögországnak adott közvetlen segélynyújtási akcióját, négy brit hadosztály Egyiptomból görög földre távozását, március 1-én német—olasz egységek részvételével gyors támadást kezdett El-Agheilától kiindulva. Április 12-ig El-Salumig, az egyiptomi határig nyomultak előre, ahol aztán Németország szovjetellenes terveinek realizálása küszöbén támadásuk leállt. Áprilisban az észak-afrikai hadműveletekkel párhuzamosan került sor a balkáni hadműveletekre, amelyeknek során Jugoszlávia és Görögország a tengely haderőinek megszállása alá került. Az 1940 őszen súlyos vereséget szenvedett olasz hadsereg bevonulhatott hát görög földre, mint ahogy Jugoszlávia egyes területeire is, azonban súlyos katonai és politikai presztizsveszteségek árán. A párhuzamos háború végleg elenyészett.

A földközi-tengeri, de még a balkáni olasz hegemon hatalomról melengettett vérmes olasz tervek is halomra dőltek. Itália csak nevében volt impérium, ám a büszke cím mögött nem állt tényleges hatalmi bázis. Belső erőforrásainak hiánya, egyáltalán megoldatlan s egyre nagyobb problémákkal küzdő gazdasági helyzete, az uralkodó osztályon belül éleződő pozícióharcok, az uralkodó osztály s a többi társadalmi csoport közti, nemegyszer antagonisztikus ellentét, az éleződő osztályharc mind az ország belpolitikai egyenetlenségét eredményezte. E belső ellentmondásokkal zsúfolt rendszer hiába próbálkozott „birodalmi külpolitikát” folytatni s a világkonfliktusból a XX. század valamiféle „modern római birodalmaként” kiemelkedni. Abszurd céljai kudarcot vallottak már az első komoly próbánál, a Görögország ellen indított háborúban.

Мария Шабой

ПРЕДПОСЫЛКИ И ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ИТАЛЬЯНСКОЙ АГРЕССИИ ПРОТИВ ГРЕЦИИ С ЛЕТА ДО КОНЦА ДЕКАБРЯ 1940 ГОДА

Резюме

Под влиянием побед немцев, одержанных весной 1940 года в Западной Европе, Муссолини решил отказаться от положения Италии как невоюющего государства и на стороне партнера по оси вступить в войну. Этим шагом он намеревался реализовать великодержавные стремления итальянского фашизма и завоевать для него равносильную роль наряду с Рейхом. Однако неустойчивость экономической жизни Италии и как следствие этого неподготовленное состояние армии, а также плохо расцененное соотношение сил на мировой арене, всё это привело к тому, что стремительные и решающие победы как над Францией, так и над Великобританией заставляли себя ждать, хотя они и были бы призваны служить итальянскому престижу внутри оси. В такой обстановке возникла мысль о том, что для уравнивания рвущейся на восток немецкой экспансии следует укрепить позиции итальянского фашизма на Балканах, и таким образом стало актуальной мыслью о наступлении против Югославии, а затем — главным образом на основании стратегических соображений — она сменилась планом наступления прежде всего на Грецию.

Военные провокации против Греции фактически обострились летом 1940 года. Палаццо Чиджи, прощупывая главным образом так называемые контакты нейтральной Греции и британского военно-морского флота, создал напряженное положение не только между Италией и Грецией, но посеял беспоконие на всём полуострове и направил на него внимание западных держав и Германии. Берлин, готовившийся в это время уже к нападению на Советский Союз, хотел локализовать Балканский полуостров от военных конфликтов, но его план перечеркнуло нападение Италии на Грецию, происшедшее 28 октября 1940 года.

Из членов итальянского генерального штаба многие (в том числе и начальник ГШ генерал Бадوليو, хотя и не препятствовали этой кампании, но во всяком случае считали её необдуманной. Они ссылались главным образом на неподготовленное состояние армии, не считали итальянские вооруженные силы достаточно сильными для того, чтобы можно было открыть новый фронт помимо Северо-Африканского. Таким образом вскоре обострились уже наличествовавшие и ранее противоречия между верхушкой фашистской иерархии и военным руководством. Чреватый противоречиями военный план, опрометчивые распоряжения, перебои в подвозах и укомплектовании, и не в последнюю очередь упорное сопротивление греческой армии и народа вскоре принудили итальянцев приостановить наступление, итальянская армия была оттеснена на албанскую территорию. По просьбе греческого правительства в акцию вступило также британское дипломатическое и военное руководство, аналогичным образом нанеся Италии ощутимые потери как на театре военных действий, так и в политической сфере. Это неудачное военное выступление создало кризис не только внутри фашистского руководства Италии, но отрицательно повлияло и на позиции оси на Средиземном море, что вызвало складывание новых соотношений, во-первых, между партнерами по оси, а во-вторых, между фашистскими и антифашистскими силами.

Mária Sávolý

DIE ITALIENISCHE AGRESSION GEGEN GRIECHENLAND VOM SOMMER BIS DEZEMBER, 1940

Resümee

Unter den Auswirkungen der westeuropäischen deutschen Siege vom Frühjahr 1940 entschied sich der faschistische Premierminister Benito Mussolini, aufgegeben den Nichtkriegsführenden Zustand Italiens, an der Seite seines Achsenpartners in den Krieg hineinzutreten. Damit wollte er die Grossmachtbestrebungen und die gleichrangige Rolle des italienischen Faschismus gegenüber dem Deutschen Reiche realisieren. Aber wegen der Labilität des italienischen Wirtschaftslebens, des daraus folgenden unvorbereiteten Zustandes der Armee, der schlechtbemessenen internationalen Kräfteverhältnisse blieben die schnellen und entscheidenden Siege, die die italienische Prestige innerhalb der Achse gedient hätten, aus. Unter solchen Umständen tauchte der Gedanke auf, die Positionen des italienischen Faschismus im Balkan zur Paralyisierung der nach Osten dringenden deutschen Expansion zu bekräftigen; so gewann seine Aktualität des aggressiven Auftritts gegen Jugoslawien, dann hauptsächlich aus strategischen Gründen mehr und mehr gegen Griechenland.

Faktisch kamen die Provokationen gegen Griechenland im Sommer 1940 zu Stande. Die angeblich bestehenden Verbindungen zwischen dem neutralen Griechenland und der britischen Kriegsmarine ausforschend, schuf die Palazzo Chigi nicht nur zwischen Griechenland und Italien eine gespannte Lage, sondern hervorrief an der ganzen Halbinsel eine Unruhe, sogar lenkte die Aufmerksamkeit der Westmächte und des Deutschlands her. Berlin, das sich damals schon auf den Angriff gegen die Sowjetunion vorbereitete, wollte das Balkan Terrain von jeder Konflikt fernhalten, aber die Bestrebung scheiterte infolge des italienischen Angriffs gegen Griechenland am 28. Oktober 1940.

Manche Mitglieder des italienischen Generalstabes (darunter der Generalstabchef General Badoglio) hielten den Feldzug, obwohl denselben nicht verhindernten, für übereilt. Sie bezogen sich hauptsächlich auf den unvorbereiteten Zustand der Armee und hielten die italienische bewaffnete Macht für nicht genug stark neben Nord-Afrika eine neue Front öffnen zu können. So spitzte sich sehr bald der schon lange bestehende Gegensatz zwischen der faschistischen Hierarchie und dem Generalstab zu. Der schon im voraus widersprechende Operationsplan, die übereilten Massnahmen, der steckengebliebene Nachschub und nicht zuletzt der erbitterte Widerstand

der griechischen Armee und des Volkes brachten den Feldzug bald zum Stehen und wurden die Italiener auf albanische Gebiete zurückgedrängt. Der Misserfolg brachte nicht nur innerhalb der italienischen Führung eine schwere Krise, sondern beeinflusste sehr ungünstig auch die Positionen der Achsepmächte im Mittelmeer und führte neue Relationen einerseits im Verhältniss der Achsenpartner zu einander, anderseits im Verhältniss zwischen faschistischen und antifaschistischen Kräften herbei.